

2000'LERDE FİLİSTİN'DE MEŞRU TEMSİLCİLİK TARTIŞMALARI: HAMAS İLE EL-FETİH ARASINDAKİ REKABET

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 12.12.2019 Yayıma Kabul Tarihi: 12.05.2020

Pınar ÖZDEN CANKARA
Dr. Öğr. Üyesi
Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Türkiye
pınar.cankara@bilecik.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3739-
4771

Yavuz CANKARA
Dr. Öğr. Üyesi
Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Türkiye
yavuz.cankara@bilecik.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9553-
9708

ÖZ Filistin, sadece bir toprak savaşımı değildir. Aynı zamanda Filistin halkı yaşamsal varlık mücadelesi vermektedir. Her yitirilen toprak, binlerce ailenin yurtsuz kalması demektir. Oysa Batılı devletler meseleye, bir insani dramdan ziyade politik bir sorun olarak bakmaktadır. İsrail hakkında alınmış Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) kararları olmasına rağmen, bunları göz ardı etmektedir. Filistinliler zorlu yaşam koşulları ve fiziksel bölünmenin yanı sıra, bir de siyasal açıdan iki farklı örgüt arasında bölünmüştür; Hamas ve El Fetih. El-Fetih, Batılı devletler ile kurduğu ilişkiler neticesinde bazı Filistinliler tarafından eleştirilmektedir. Hamas ise silahlı mücadeleyi bırakmaması nedeniyle meşruiyet krizi geçirmektedir. Hamas, Batılı devletlerin ve İsrail'in gözünde bir terör örgütü olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, bu iki örgüt arasındaki farklılardan ve rekabetten söz ederek, iki aktör arasında bölünmüş olmanın Filistin direnişine olan etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada örgüt liderlerinin ve Filistinli bürokratların resmi açıklamalarına da yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *El-Fetih, Hamas, Yüzyılın Antlaşması*

JEL Kodu: F50, F52, F53
Alanı: *Uluslararası İlişkiler*
Türü: *Derleme*

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.021

Atıfta bulunmak için: Cankara, P. Ö., Cankara, Y.. (2020). 2000'lerde Filistin'de meşru temsilcilik tartışmaları: Hamas ile el-Fetih arasındaki rekabet. *KAÜİBFD*, 11(21), 469-503.

DEBATES ON BEING A LEGITIMATE REPRESENTATIVE AT PALESTINE IN 2000'S: THE RIVALRY BETWEEN HAMAS-AL-FATAH

Article Submission Date: 12.12.2019 Accepted Date: 12.05.2020

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Pınar ÖZDEN
CANKARA
Assistant Professor
Bilecik Seyh Edebali
University
Economics and Administrative
Sciences
Turkey
pınar.cankara@bilecik.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3739-4771

Yavuz CANKARA
Assistant Professor
Bilecik Şeyh Edebali
University
Economics and Administrative
Sciences
Turkey
yavuz.cankara@bilecik.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9553-9708

ABSTRACT | Palestine is not only a struggle for land but it's also Palestinian people's fight for a vital being. Every land that has been losing means that thousands of families become homeless. But Western states view it as a political problem rather than a humanitarian drama. Even though there are decisions taken by the United Nations Israel ignores them all. In addition to physical division and a difficult life standard the Palestinians are divided between two different organizations politically; Hamas and Fatah. Fatah has been criticized by some Palestinians because of its relations with Western states. Hamas is experiencing a crisis of legitimacy because of not abandoning the armed struggle. Hamas has been seen as a terrorist organization in the eyes of Western states and Israel. The aim of this study is to reveal the effect of the split between the two actors on the Palestinian resistance by mentioning the differences and competition between these two organizations. The study will also include official statements of the leaders of the organization and Palestinian bureaucrats.

Keywords: *Al-Fatah, Hamas, Deal of Century*

Jel codes: : F50, F52, F53

Scope: *International Relations*

Type: *Review*

Cite this Paper: Cankara, P. Ö., Cankara, Y.. (2020). Debates on being a legitimate representative at Palestine in 2000's: the rivalry between Hamas-al-Fatah. *KAUJEASF*, 11(21), 469-503.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun vilayetler bazında örgütleyerek yönettiği Arap Ortadoğu'su I. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlıklarını kendi çabalarıyla elde etmedikleri ve önce manda yönetimi altına alınıp, 1930'ların ikinci yarısından itibaren görece olarak bu rejim sisteminden kurtulabilmeye başladıkları için, bu bölgede sınırlar hep sorunludur. Hiç şüphesiz sınır kavramı yapaydır ve yirminci yüzyılda yaratılmıştır ama Ortadoğu'nun temel sorunu ontolojik açıdan sorunlu sınırları bölge halklarının kendilerinin çizmemiş olmasıdır. Bu duruma bir de 1948'de bağımsızlık ilan eden İsrail devleti eklenince, bölge hepten kaosa sürüklenmiştir. Daha kendi devletlerinin sınırlarından memnun olmayan, tarihi ve dinsel dokusuyla Kudüs'ü de içerecek "genişletilmiş" devlet hayalleri kuran Araplar, bu ülkülerinin tam ortasında bir Yahudi devleti bulunca, hayal kırıklığı yaşamıştır.

İsrail Devletinin varlığı, Mısır'ın, Ürdün'ün, Suriye'nin ve hatta Irak'ın kendi devletlerine katmak istedikleri coğrafyanın elden yitirilmesi demektir. Bu yüzden yıllar içerisinde her Arap devletinin, kendi politik çıkarlarına göre bir Filistin politikası oluşmuştur. Üç defa İsrail'e karşı savaşan "birleşik Arap orduları", Filistin halkı namına bir şey kazandıramamıştır. Filistin halkı, sorunlarını sadece kendileri üstlenirlerse bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulabileceğini 1967 Savaşı'nda alınan ağır yenilgiden sonra anlamışlardır. İşte bu tarihten itibaren, başta El-Fetih olmak üzere, parça parça olan Filistin örgütleri, "Filistin Kurtuluş Örgütü" (FKÖ) adlı şemsiye örgütte birleşebilmiştir. Uzun bir süre bu örgüt sorunun liderliğini ve temsilciliğini üstlenmişse de, aslında bu yapı sol siyaset üzerine inşa edildiği için, kurtuluşun bir Filistin İslam Devleti'nin inşası ile olacağına inanan İslamcı gruplar, bu yıllarda bu oluşumun dışında kalmışlardır. Dolayısıyla FKÖ içerisinde, Soğuk Savaş koşullarında pasif direnişte bulunan, üye sayısını arttırmaya odaklanan İslamcı örgütler yoktur.

1980'ler Avrupa'da sağ siyasetin yeniden yükselişe geçtiği, sol siyasetin ise adım adım geri planda kalmaya başladığı bir eşiktir. Soğuk Savaş'ın dinamizmini yitirmeye başlamasıyla, uluslararası sistemde uygun bir boşluk da oluşmuştur. Hamas İslamcı bir örgüt olarak bu atmosferde, 1988'de sistemde belirmiştir. Hamas yayınladığı ilk bildirgesinde, hem yöntem, hem de amaç olarak FKÖ'den farkının ana hatlarını çizmiştir. Bu yıllar, FKÖ'nün de bir dönüşüm geçirerek, sistemde görece olarak geri plana düşen sol söylemden uzaklaştığı, İsrail ile belli parametrelerde anlaşılırsa, belki sorunun taraflar açısından çözümlenebileceğine

inandığı bir dönemeçtir. Filistin Sorunu gittikçe iki farklı bakış açısına sahip iki örgüt tarafından sahiplenilen parçalanmış bir görünüm kazanmaya başlamıştır.

Filistin'in başına gelen bu çok aktörlülük, sorunun tek elden yürütülmesini engellediği gibi, aslında en çok İsrail'in işine yaramıştır. Filistinliler, ulus-devletin popüler söylem haline geldiği modern zamanlarda, ulusun hangi kimlik üzerine inşa edileceğinde uzlaşmadığı gibi, devleti kuracak toprak unsurunu da her geçen gün yitirmiştir. Hamas silahlı mücadeleyi bırakmadığı için, İsrail ve Batı'nın gözünde "radikal İslamcı terör örgütü" olarak adlandırılırken, silahlı mücadeleyi bırakan ve 1967 sınırları içerisinde İsrail'in varlığını kabullenen FKÖ, Arafat'ın ölümüyle, yeniden çekirdek El-Fetih Örgütü'ne dönüşmüş ve bu görüntüsüyle İsrail ve ABD nezdinde makbul bir kimlik kazanmıştır. FKÖ mirasından yükselen El-Fetih ve Filistin Ulusal Hükümeti'nin Başkanı Mahmut Abbas, Filistin halkının meşru temsilcisi iken, özellikle Gazze'de ciddi taraftar sayısı bulunan, 2006 yılında silahlı direnişi bırakarak, yasal sivil siyasete dönen ve bu dönemde yapılan seçimlerden zaferle çıkan Hamas ve örgütün lideri Halid Meşal gayrimeşru olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, iki örgüt arasındaki ayrışma ve farkları ortaya koyarak, taraflar arasında yaşanan meşru temsilcilik tartışmalarının Filistin halkı nezdinde yarattığı olumsuzluklara dikkat çekmektir. Çalışma, "Yüzyılın Antlaşması" gibi güncel meselelere de değinerek, Filistin'de ulusal uzlaşımın tesis edilmesinin neden gerekli olduğunu da ortaya koyma iddiasındadır.

2. FİLİSTİN'DE HAMAS-EL FETİH AYRIŞMASI

Filistin Sorunu, Ortadoğu'nun en temel meselesidir ve bu nedenle bölgenin lideri olma hedefi taşıyan liderler her zaman bu sorun hakkında aktif bir tutum benimseyerek, önceliklerini sorunu çözümleyecek teoriler geliştirmeye vermektedirler. Tarihsel süreçte bu hususta öne çıkan liderlerden bir tanesi Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdul Nasır'dır. Cumhurbaşkanı Nasır, Arap milliyetçiliği ideolojisi ile bölgenin lideri olmaya çalışırken, dağınık Filistin örgütlerini tek bir çatı altında toplama ve böylelikle Filistin halkı adına tek meşru temsilci yaratabilmek umuduyla, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulmasına ön ayak olmuştur. FKÖ'nün bünyesine katmaya çalıştığı örgütlerden bir tanesi de 1957-1959 yılları arasında, Yaser Arafat ve arkadaşları tarafından Kuveyt'te kurulan El-Fetih Örgütü'dür (Ayhan, 2009, ss. 103-104).

El-Fetih Örgütü Cumhurbaşkanı Nasır'ın Arap Birliği ideolojisi ile ters düşüp, Mısır'ın tepkisini çekmemek için faaliyetlerini mümkün olduğunca gizli tutmaya

çabalamaştır. Bu amaçla El-Fetih üyelerini hücreler halinde Lübnan, Suriye ve Ürdün'de tutmaya çalışmıştır. Ancak 1960'lı yıllarda yaşanan iki kritik gelişme olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin iflası ve Cezayir'in bağımsızlığını kazanması, El-Fetih hareketini derinden etkilemiştir. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Arap-İsrail mücadelesinde Filistin direniş hattının olmamasının Arapları zayıflattığını düşünüp, El Fetih'in İsrail'e karşı yürüttüğü mücadeleyi desteklemeye başlamıştır (Ahmad, 1975, s. 82).

Örgüt, 1964 yılında İsrail'e karşı direnişin ancak silahlı mücadele ile yapılabileceği şeklinde bir yöntem belirlemiş ve bir yıl sonra ilk harekâtını gerçekleştirmiştir. Örgüt ideolojik kimliğini belirlerken, o dönem bölgede yaygın olan Arap milliyetçiliğinin, Marksizm-Sosyalizm söyleminin ya da Suriye ve Irak'ta belirginleşen Baasçılık hareketinin uzağında kalmaya özen göstermiştir. El-Fetih, Arap devletlerinin hamiliği ile bu sorunun çözümlenemeyeceğini anlamış ve "Filistin sorunu, Filistinlilerindir" yaklaşımını benimsemiştir. Örgütün bundan sonraki hedefi Filistinlilik kimliğinin inşası olmuştur (Demir, Demir, Torlak & Ziya, 2012, s. 11). Arap Ligi örgütü desteklediği gibi, Cumhurbaşkanı Nasır'ın dışında, Suudi Arabistan Kralı Faysal, Cezayir Devlet Başkanı Ahmed Ben Bella ve Tunus Devlet Başkanı Habib bin Burgiba da örgüte destek vermiştir (Ahmad, 1975, s. 82).

El Fetih Örgütü kurulduğundan beri İsrail'in varlığını reddeden bir yaklaşım benimsemiştir. Filistin'i savunan diğer paramiliter örgütlerle birlikte El-Fetih, bir şemsiye örgüt olan FKÖ'ye katılmış ve Yaser Arafat da bu toplayıcı örgütün lideri olmuştur. FKÖ, 1967 Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün aldığı 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararını da kabul etmemiştir¹. Ancak FKÖ, 1980'li yıllarda başlayan intifada hareketleri esnasında güç kaybetmeye başlayınca, meşruiyetini ve Filistin halkının tek meşru temsilcisi olma sıfatını yitirmemek için, 1988'de İsrail politikasını değiştirmiş ve İsrail'i 1967 Savaşı öncesindeki sınırlar içerisinde tanımıştır. FKÖ'nün inşa etmek istediği Filistin devleti, Batı Şeria ve Gazze'den oluşacaktır. Böylelikle

¹ 22 Kasım 1967'de oybirliği ile benimsenen karara göre şu iki madde kabul edilirse bölgede adil ve uzun soluklu bir barışın tesisi mümkün olacaktır: "İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal edilen bölgelerden çekilmesi ve tüm iddialardan vazgeçilmesi ve çatışmaya mahal verecek davranışlardan kaçınılması; egemenlik, toprak bütünlüğü ve bölgedeki her devletin siyasi bağımsızlığı ve barış içinde, her türlü tehditten ve şiddet hareketinden uzak, güvenli ve kabul edilen sınırlar içinde yaşama hakkına saygı duyulması." Karara göre bölgedeki her devletin toprak bütünlüğüne saygı duyulmalı ve mülteci sorununa adil bir çözüm bulunmalıdır. Bkz.: (BM Enformasyon Merkezi, 2019a).

Kudüs'ün başkent olacağı Filistin Devleti bağımsızlık ilan etmiştir (BM Enformasyon Merkezi, 2019b).

1991'de Madrid'de başlayan görüşmeler neticesinde, 13 Eylül 1993'de Washington'da İsrail ile FKÖ arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre "Filistin Özerk Yönetimi" kurulmuş, FKÖ, Filistin halkını temsil eden meşru bir siyasi parti haline gelmiş ve silahlı mücadeleyi bırakarak, siyasi mücadele veren bir yöntem benimsemiştir (Demir vd., 2012, s. 13). Böylelikle Filistinlilerin beş yıllık bir süreçte kendi kendilerini yönetebilir hale gelmeleri amaçlanmıştır (Israel Ministry of Foreign Affairs, 1993). 28 Eylül 1995'de ise "İsrail-Filistin Geçiş Dönemi Anlaşması" imzalanmıştır. Böylelikle Gazze ve Batı Şeria'da İsrail yönetimi son bulmuş ve İsrail askeri hükümeti ve sivil idaresi yetki ve sorumluluklarını devretmeyi kabul etmiştir (Israel Ministry of Foreign Affairs, 1995). Beytullahim, Cenin, Nablus, Kalkilya, Ramallah, Tulkarim ve El-Halil'in bir bölümü ve 450 köy, Filistin Özerk Yönetimi'ne devredilmiş lakin Yahudi yerleşimlerinin varlığına da müsaade edilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2003). Ancak İsrail Başbakanı İshak Rabin'in 5 Kasım 1995'te öldürülmesi, barış sürecini olumsuz yönde etkilemiştir (BM Enformasyon Merkezi, 2018). Üstelik bu anlaşmalarla Filistin'in toprak bütünlüğünün sağlanacağına ilişkin taahhütler verilmiş olmasına rağmen, Batı Şeria ve Gazze farklı statülere sahip birimler haline getirilmiş ve Doğu Kudüs, taraflar arasında kalıcı bir barış anlaşması tesis edilinceye kadar İsrail'in kontrolü altına bırakılmıştır. Dahası Doğu Kudüs ve Batı Şeria'da Yahudi yerleşimcilere büyük alanlar açılmaya devam edilmiş ve 2002 yılından beri inşa edilen duvar nedeniyle Batı Şeria'nın %8'i ayrıştırılmış ve Doğu Kudüs Filistin topraklarından ayrılmıştır. Bu nedenle artık Filistin'in toprak bütünlüğünü tesis etmek imkansız hale getirilmiştir (Asseburg, 2018, s. 22).

Bu esnada, 1987 yılında, Şeyh Ahmed Yasin, Abdülaziz el Rantisi ve Muhammed Taha önderliğinde, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Gazze Kolu olarak Hamas Örgütü kurulmuştur (Aljazeera, 2011). Örgüt hızla taraftar bulmaya başlamıştır. Hamas resmi internet sitesinde kendisini şu şekilde tarif etmektedir (Hamas, 2017a):

"Hamas; İsrail işgaline karşı direnen Filistin halkı, ulusal ve İslami gruplar ve kuruluşlar ile birlikte çalışmalar yürüten, Filistin topraklarını, Kudüs'ü ve İslam'ın ve Hıristiyanlığın kutsal yerlerini özgürleştirmeye çalışan, Filistinli mültecilerin vatanlarına geri dönme haklarını sağlamaya ve bağımsız bir Filistin devletinin inşa edilmesine çabalayan ulusal bir Filistin hareketidir. Hamas, stratejik planı ve asıl amacı İsrail işgaline karşı direnmek olan geniş kapsamlı kurumsal bir harekettir. Örgüt, Filistin

topluluğunda siyasal, ekonomik, eğitimsel, sosyal ve kültürel yaşamda yer almaktadır.”

Filistin Özerk Yönetimi ise Ocak 1996’da ilk demokratik seçimini gerçekleştirmiş ve 88 milletvekiline sahip Filistin Yasama Konseyi’ni hayata geçirmiştir. Yaser Arafat, bu konseyin başkanı seçilmiştir (BM Enformasyon Merkezi, 2019b). 1994 ve 1999 yılları arasında imzalanan “Oslo Antlaşmaları” uyarınca, Filistinlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler olan Gazze ve Batı Şeria’da güvenlik ve sivil halkın sorumluluğu Filistin Ulusal Yönetimi’ne bırakılmıştır. İsrail, uzun yıllar terörist olarak gördüğü FKÖ ile, ondan daha radikal bir örgüt olan Hamas ortaya çıkınca, barış masasına oturmuş ve böylelikle Filistinlilerin kendi aralarında bölünmelerini derinleştirmiştir (Özkoç, 2009, s. 174) Hamas’ın İsrail devletine bakışını ve kendisini nasıl gördüğünü göstermesi açısından Şeyh Ahmed Yasin’in bir Amerikalı gazeteciye Hamas’ın terör örgütü olmadığına ilişkin yapmış olduğu şu açıklama önem kazanmaktadır (Yeni Akit Gazetesi, 2016):

“Hamas herhangi bir terör eylemi gerçekleştiriyor. O, halkını, toprağını ve kendini savunuyor. İsraililer Mescidi Aksa’da ve Hz. İbrahim Camisi’nde sivil Filistinlilere yönelik terörist saldırılar gerçekleştirmeden önce Hamas sivillere yönelik en ufak bir eylem gerçekleştirmemişti. Hamas esas itibarıyla bir askeri örgüt değil insani bir örgüt, hizmeti esas alan toplumsal bir harekettir. Fakat bizim toprağımızı zorla elimizden alan, evlatlarımıza saldıran bir yerleşimciye karşı savaşma hakkımız yok mu? Böyle birine karşı savaşmak bizim meşru hakkımız değil mi? İkinci olarak, bizim halkımıza karşı Deir Yasin’de, Kana’da ve sair yerlerde gerçekleştirilen katliamları niye görmüyorsunuz? Bizim insanlarımız BM binalarına sığınıyor, İsrail uçakları gelip onların sığındıkları binaları bombalıyor ve suçsuz insanları topluca katlediyorlar. Neden olaylara sadece tek gözle bakıyorsunuz. Bütün bu katliamları neden görmezlikten geliyorsunuz? Eğer işgale karşı toprağını savunanın yaptığını terör olarak nitelendiriyorlarsa bizzat işgalin kendisini ne olarak niteleyecekler? Amerika’nın topraklarının herhangi bir bölümü işgal edilseydi sizin tutumunuz ne olurdu acaba?”

2000’li yıllara gelirken Filistin halkının meşru temsilcisi FKÖ olduğu halde, Hamas hızla halk arasında taraftar bulmaya başlamış ve intifada hareketlerini tıpkı FKÖ gibi sahiplenerek, mücadelede bir aktör haline gelmiştir. FKÖ yasal çerçevede kaldıkça Hamas üyelerine ve taraftarlarına silahlı mücadeleden yana olduklarını söyleyerek, hedefini İsrail’e karşı direnmek olarak çizmiştir.

3. 2000-2005 ARASI İSRAİL'İN FİLİSTİN'E UYGULADIĞI ASKERİ OPERASYONLAR

2003 yılında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), BM ve Rusya Federasyonu, iki tarafa da çağrıda bulunarak, 2005 yılında kalıcı barış antlaşması yapmak üzere bir yol haritası sunmuştur (CIA The World Factbook, 2019). 2003 yılında Türkiye de harekete geçerek “Filistin Eylem Planı” hazırlamış ve 2004 yılında “Filistin Ekonomik, Sosyal İşbirliği Koordinatörlüğü” kurulmuştur. Hatta Türkiye, kalıcı bir barışın tesisi için taraflar arasında “kolaylaştırıcı rolü” benimsemeye çalışmıştır (Bozçalışkan, 2006). Ancak 2004 yılı, tüm bu barış ihtimallerinin ötesinde İsrail'in Filistin bölgesine uyguladığı askeri operasyonlar ile geçmiştir.

23 Şubat 2004'de İsrail Başbakanı Ariel Şaron, Filistin Ulusal Yönetimi şiddeti durduramazsa, ABD Başkanı Bush'tan işgal edilmiş topraklarda İsrail'in güvenlik hatlarını “uzun vadeli geçici düzenleme” olarak tanımasını isteyeceğini açıklamıştır. 15 Mart 2004'ten 5 Nisan 2004'e kadar İsrail, Sürekli Hikaye Operasyonu (Operation Continous Story) başlatarak, kısmen Refah bölgesinde olmak üzere, terörist organizasyonların üst seviye üyelerini ele geçirebilmek için, ani baskınlar, suikastlar ve operasyonlar yaparak, 37 Filistinlinin hayatını kaybetmesine, en az 80 kişinin yaralanmasına, 111 evin yıkılmasına ya da ağır hasar almasına ve 100 dönümden fazla arazinin alt üst edilmesine neden olmuştur. Bu operasyonlar esnasında Hamas'ın kurucularından ve örgütün dini lideri olan Şeyh Ahmet Yasin, havadan atılan bir füze ile suikasta kurban giderek 22 Mart 2004'de öldürülmüştür (y.a.y, 2009, ss. 125, 127).

13 Mayıs 2004 ve 24 Mayıs 2004 tarihlerinde İsrail, bu defa Gökkuşluğu Operasyonu (Operation Rainbow) başlatarak, Gazze'nin güneyinde Mısır sınırı boyunca saldırılar düzenlemiş ve operasyonlar yapmıştır. Bu olaylarda en az 43 Filistinli hayatını kaybetmiş, 100 kişi yaralanmış, 1000 Filistinli yerlerinden edilmiş, 167 ev yıkılmış ya da ağır hasar görmüş ve 181 dönümlük arazi yerle bir edilmiştir (y.a.y, 2009, s. 127).

2004 yılında İsrail tarafından yapılan ve Filistinlilere ağır kayıplar yaşatan diğer operasyonlar ise şöyledir; 28 Haziran 2004-5 Ağustos 2004 tarihleri arasında İleri Kalkan Operasyonu (Operation Active Shield), 8-11 Eylül 2004 tarihleri arasında Kuzey Gazze Tampon Bölgesini Genişletme Operasyonu (Operation to Widen the North Gaza Buffer Zone), 1-15 Ekim 2004 tarihleri arasında Nedamet Günleri Operasyonu (Operation Days of Penitence), 24-26 Ekim 2004

tarihlerinde Kral Sarayı Operasyonu (Operation King's Court), 17-18 Aralık 2004'de Turuncu Demir Operasyonu (Operation Orange Iron) ve 22 Aralık 2004 ile 2 Ocak 2005 arasında gerçekleştirilen Mor Demir Operasyonu (Operation Violet Iron) (y.a.y, 2009, ss. 127-129). Tüm bu operasyonlar ve bir de İsrail tarafından güvenlik nedeniyle inşa edildiği söylenen ve Batı Şeria'yı çevreleyen duvar inşası, bu dönemde taraflar arasında sağlıklı bir müzakere sürecinin işletilmesini engellemiştir.

4. 2005 FİLİSTİN ULUSAL YÖNETİMİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİ

Yıllardan beri hareketin lideri olan ve bu siyasal durumunu 1996'da yapılan bir seçimle meşru hale getiren Yaser Arafat'ın, 11 Kasım 2004'de ölümü ile Filistin mücadelesinde yeni bir sayfa açılmıştır. Filistin halkı lidersiz kalmamak için seçim sürecine gitmiştir. Ancak seçimlerin hemen öncesinde, 4-5 Ocak 2005'de dönemin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, İsrail, Filistin ve Ürdün'ü kapsayan bir Ortadoğu gezisine çıkmıştır. 4 Ocak'ta İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav ve Dışişleri Bakanı Silvan Şalom ile görüşen Dışişleri Bakanı Gül; "Türkiye'nin barışa her türlü katkı yapmaya hazır olduğunu" söylerken, Dışişleri Bakanı Şalom; "Türkiye'nin de bölgedeki tek demokratik İslam ülkesi olarak diğer bölge ülkelerine yardımcı olabileceğini" ve Türkiye'nin katkılarına ihtiyaçları olduğunu söylemiştir (Aydın Tarihi, 2005a). Dışişleri Bakanı Şalom; "Türkiye'nin önemini farkındayız" dedikten sonra, Türkiye ile İsrail'in bölgede teröre yer olmadığı hususunda mutabık olduklarını, Filistin yönetimi sivilleri hedef alan saldırıları sona erdirirse müzakerelere dönülebileceğini ifade etmiştir (Sabah Gazetesi, 2005a).

Dışişleri Bakanı Gül ertesi gün Filistin tarafına geçerek, Filistin Parlamentosu'nda bir konuşma yapmış ve "Barışın hüküm sürdüğü bir Filistin'i en kısa zamanda görmek dileğiyle şahsım ve Türk ulusu adına, haklı Filistin davasına desteğimi sunarım." demiştir. Dışişleri Bakanı Gül, Filistin Başbakanı Ahmed Kurey ve Dışişleri Bakanı Nebil Şaat ile de görüşmüştür. Yapılan ortaklaşa basın toplantısında Dışişleri Bakanı Şaat; "İKÖ, AB ve İsrail'le iyi ilişkiler çerçevesinde, Türkiye'nin Filistin halkı için büyük rol oynayabileceğini" ifade etmiştir (Aydın Tarihi, 2005b). Filistin halkı seçimlere gitmeden önce taraflar arasında oluşan atmosfer bu şekilde bir seyir almıştır.

9 Ocak 2005'de yapılan Filistin Ulusal Yönetimi Başkanlık seçimini, aldığı %62 oyla Mahmut Abbas kazanmıştır. Bu gelişmelerin ardından İsrail ve Filistin barış görüşmelerini bir başka zamana erteleme kararı almıştır (CIA The World Factbook, 2019). Seçime katılan diğer adaylar şu şekilde oy almıştır (Çubukçu,

2005); bağımsız aday Mustafa Barguti %20, Yaser Arafat %7, Filistin Halk Partisi'nden Bassam El Salih %2,5 ve Filistin'in Özgürlüğü İçin Demokratik Cephe'den Tayseer Khalid %3,5.

Türkiye, FKÖ Başkanı Mahmut Abbas'ın, Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı seçilmesini tebrik etmiş ve en kısa sürede barış sürecinin yeniden başlatılmasını umduğunu belirten bir açıklama yapmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2005). Mahmut Abbas ise seçimlerin ardından; "Filistin halkının acılarını sona erdireceğim. Çünkü bu halk saygımızı ve bağlılığımızı hak ediyor." dedikten sonra, İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile görüşmeye hazır olduklarını belirterek, "İsrail ile 1967 sınırlarında, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız Filistin devletini garanti altına almayan bir anlaşma yapılamayacağını" ifade etmiştir (Sabah Gazetesi, 2005b).

İsrail, Gazze'ye yönelik operasyonlarını bu bölgeden kendisine yönelik saldırı olduğu iddiası üzerinden meşrulaştırmaya çalışırken, Filistin Otoritesi Lideri Mahmut Abbas, Filistinli gruplar ile Mart 2005'de bir araya gelerek, bunu engellemeye çalışmıştır. Kahire'de yapılan bu görüşmelerden, "Kahire Deklarasyonu" çıkmış ve Hamas'ın da dahil olduğu Filistinli gruplar, 2005 yılının sonuna kadar ateşkes kurallarına uymayı kabullenmiştir. Bu karar üzerine İsrail, 2005 yılında Gazze'den askerlerini çekmiş ve askeri tesisini de boşaltmıştır ama bu bölgeyi karadan, denizden ve havadan denetlemeye devam etmiştir. Böylelikle Hamas ve El Fetih arasında, Gazze'nin kontrolünün kimde olacağına ilişkin yeni bir çekişme yaşanmaya başlamıştır (Cohen vd., 2017, s. 22).

5. 2006 FİLİSTİN YASAMA KONSEYİ GENEL SEÇİMLERİ

2005 yılında Filistin'de en çok tartışılan hususların başında Hamas'ın İsrail ile ateşkes sağlanmasına uygun davranması ve El Fetih iktidarının istikrarsızlık, yolsuzluk ve yaşanan onca operasyon sonrasında kamu düzeninin tesisinde başarısızlıkla suçlanması konuları gelmiştir. Filistin Parlamentosu Başkanı Rawhi Fattuh, hükümet hakkında güvensizlik önergesini yürürlüğe koymaya kalkışmış ve yine bazı milletvekilleri hükümetin düşürülmesini veya Başbakan Ahmet Kurey'in kabinde yer alan bazı bakanları değiştirmesini istemiştir (BBC, 2005a).

25 Ocak 2006'da, 132 sandalyeli Filistin Yasama Konseyi için Filistin'de seçimler yapılmış ancak İsrail, Doğu Kudüs'te yaşayan Filistinlilerin seçime katılımını engellemeye çalışmıştır. Filistin yönetimi iki temel organdan

oluşmaktadır; doğrudan halk tarafından seçilen bir Başkan ve Ramallah'ta bulunan Konsey. 1996 yılında yapılan seçimlerin ardından güvenlik kaygıları nedeniyle ilk defa 2006 yılında tekrar seçimler yapılmıştır. Seçime bağımsız adaylar ve farklı siyasal partiler katılmışsa da, asıl çekişme Hamas ve El Fetih arasında yaşanmıştır. Seçimlere “İslami Direniş Hareketi” adıyla Hamas ilk defa katılım göstermiştir. Hamas, İsrail'e operasyonda bulunan bir örgüt olmanın dışında, Filistin halkı nezdinde Gazze ve Batı Şeria'da sosyal yardımlaşma hizmeti veren bir yapılanma olarak görülmektedir. Ancak İsrail için Hamas, sivil halkı hedef alan bir terör örgütüdür ve bu nedenle İsrail, “yasadışı yollar ve demokratik olmayan yöntemler” kullandığını söylediği Hamas'ın, seçimlere katılmasını meşru bulmamaktadır. Batı medyası ise, bir yandan Hamas'ın silah bırakarak, siyasal mekanizma içerisinde yasal yollardan faaliyet göstermesini olumlu bulurken, diğer yandan örgütün önceki faaliyetlerine odaklanarak, rahatsız olmaktadır (BBC, 2005b).

Yapılan seçimler sonucunda, İslami Direniş Hareketi adıyla Hamas, mecliste 74 sandalye kazanırken, El Fetih 45 sandalye kazanabilmiştir. Hamas ve El Fetih arasında bir koalisyon hükümeti oluşturma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır çünkü bazı El Fetih üyeleri siyasal iktidarın devredilmesini kabullenmek istememiştir ve Filistin'de güvenlik birimlerini kimin kontrol edeceği hususundaki tartışmalar sonlandırılmamıştır. 27 Mart'ta Hamas'ın atadığı Başbakan İsmail Haniye, Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmut Abbas'a, parlamentonun kabineye atanmasını istediği ve Hamas üyelerinin olduğu bir liste sunmuştur. Hamas, aslında bir koalisyona katılmak isteyen El Fetihlilerin yer almadığı ve sadece Hamas üyelerinin olduğu bir hükümet kurmaya çalışmıştır. Böylelikle El Fetih, 13 yıl aradan sonra Filistin Ulusal Yönetimi'nden dışlanmış. El Fetih, Başkanın kendisinden olmasının verdiği avantajla, dışarıdan da destek bularak, Hamas'ı devirmek istemiştir (Cohen vd., 2017, s. 23). Bu esnada ABD ve AB ülkeleri Hamas'ın terörist bir örgüt olduğunu vurgulayarak, onu meşru bir siyasal aktör olarak görmeyeceklerini belirtmişlerdir (SETA, 2011).

6. FİLİSTİN İÇ SAVAŞI

Genel seçimlerde Hamas'ın oyların çoğunluğunu almasıyla, başta ABD ve İsrail olmak üzere, pek çok Avrupa ülkesi bu sonuçtan memnun olmayarak Filistin'e yaptıkları yardımları kesmiştir. Gazze'de, Hamas ile El Fetih arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. Mısır ve Katar taraflar arasında uzlaşa sağlanabilmesi için Dışişleri Bakanlarını göndermiş, İslami Cihat Örgütü ve Filistin Halk

Kurtuluş Cephesi gibi farklı ideolojik örüntüdeki Filistinli gruplar arabuluculuk yaparak, sorunun çözümlenmesini sağlamaya çalışmıştır (Aljazeera, 2015).

17 Mart 2007'ye gelindiğinde Hamas ve El Fetih arasında Mekke'de sağlanan uzlaşının ardından, İsmail Haniye'nin Başbakanlığında Ulusal Birlik Hükümeti kurulmuş ve böylelikle Filistin'in 11. Hükümeti güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Başbakan Haniye'nin okuduğu kabine programında² İsrail'in var olma hakkı tanınmadığı için, yeni kurulan hükümet İsrail tarafından boykot edilmeye başlanmıştır (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2007). 132 milletvekilinin hazır bulunduğu, 41 milletvekilinin İsrail hapishanelerinde tutuklu bulunduğu için katılmadığı, 4 milletvekilinin ise iştirak etmediği meclis toplantısında Başbakan Haniye; "Geçici sınırlarla kurulacak Filistin devletinin kabul edilmeyeceğini" belirtmiştir (y.a.y, 2007, <https://www.haberler.com/filistin-de-ulusal-birlik-hukumeti-guvenoyu-aldi-haberi>).

Türkiye'de, Dışişleri Bakanlığı yazılı bir açıklama yaparak, yeni kurulan hükümeti bir umut olarak gördüğünü ve Filistin ile İsrail arasında yeniden müzakere yollarının açılabilmesi için uluslararası toplumun hükümeti desteklemesinin ve önyargısız yaklaşımının yararlı olacağı belirtilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2007).

Gazze Şeridi'nde El Fetih ile Hamas arasında başlayan siyasal liderlik tartışması taraflar arasında sıcak çatışmaların yaşandığı bir mücadeleye dönüşmüştür.

² Hükümet programında yer alan ifadelerden en önemlileri şunlardır: "Siyasi Alanda: 1-Hükümet, İsrail'in Filistin'deki askeri işgalinin sona erdirilmesini ve Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkının tanınmasını, bölgedeki barış ve güvenliğin korunmasının anahtarı olarak görmektedir. Hükümet, işgalin sona erdirilmesi, Filistin halkının meşru haklarının alınması ve bölgede barışı, istikrarı ve gelişmeyi koruyabilmek için uygun zeminlerin yaratılması konusunda uluslar arası toplumla birlikte hareket edecektir. 2-Hükümet, Filistin halkının yüksek çıkarlarını ve haklarını korumakla ve elde edilen kazanımları geliştirmekle kendini yükümlü saymaktadır. Halkın ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesi yönünde ulusal meclisin kararları, anayasa maddeleri, ulusal uzlaşma belgesi ve Arap liderleri kurulunun hükümleri doğrultusunda uluslar arası yasalara ve FKÖ'nün yaptığı anlaşmalara bağlı kalmaya kendini yükümlü görmektedir. 3-Hükümet, Filistin halkının haklarını ihlal edecek bir, "belirlenmiş sınırlarıyla devlet"i kabul etmemektedir. 4-Hükümet, mültecilerin hakları ve mültecilerin kendi yurtlarına dönüş hakkı konusunda kendini yükümlü görmektedir. 5-Kudüs işgalcisi rejimin cezaevlerinde bulunan Filistinli esirlerin özgürlüğüne kavuşturulması için geniş çaplı çalışmalar yapılacaktır." Devamı için bkz.: (Özel, 2007).

Mahmut Abbas İsrail'in yanında bir Filistin devleti kurulabileceğini düşünürken, Hamas'ın İsrail'in varlığını reddetmesi tarafların ortak bir noktada buluşabilmesini olanaksızlaştırmıştır. Mahmut Abbas seçimlerin yeniden yapılması fikrini gündeme getirmiştir. Şubat 2007'de İsmail Haniye ve kabinesi istifalarını sunmuştur fakat Mahmut Abbas, Haniye'den yeniden hükümet kurmasını talep etmiştir. Bu esnada İsrail'in Gazze'ye operasyon yapmaya devam edeceğini açıklaması, zaten kırılğan olan ilişkileri iyice zorlamıştır. Hamas, bu duruma sessiz kalmayacağını açıklamıştır (SETA, 2011).

Haziran 2007'de Hamas ve El Fetih arasında devam eden tartışmalar boyut atlayarak çatışmaya dönüşmüştür. Bu durum uluslararası kamuoyunda "Filistin İç Savaşı" olarak yer edinmiştir. Hamas'a bağlı El Kassam Tugayları, Filistin yönetimine bağlı askerlere karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Abbas; "Filistin'in devlet başkanı ve tüm silahlı kuvvetlerin başı olarak, halkımızın ulusal çıkarlarını korumak ve daha fazla kan dökülmesini engellemek için derhal ateşkes çağrısında bulunuyorum." demişse de, tarafları uzlaşma masasına çekmek sorun olmuştur (Deutsche Welle, 2007). Nihayetinde Mahmut Abbas, olağanüstü hal ilan ederek, hükümetin görevini sonlandırmıştır. 23 Mart 2008'de taraflar Yemen'de bir araya gelerek, ulusal birlik hükümetinin yeniden hayata geçirilmesi hususunda anlaşmış ve ortak bir deklarasyon imzalamıştır. Deklarasyonun altında El Fetih Parlamento Lideri Azzam al-Ahmed ve Hamas'ın iki numaralı ismi Musa Abu Marzuk'un imzaları bulunmaktadır (The Palestine Chronicle, 2008). Ancak bu deklarasyon da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu esnada İsrail, Gazze'den kendisine yönelik füze saldırıları olduğu bahanesi ile 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında, "Dökme Kurşun Operasyonu"nu başlatarak orantısız güç uygulamış ve derin insan hakları ihlalleri yapmıştır.

Filistinlilerin kendi aralarında meşru temsilci tartışmalarına düşmeleri, İsrail'in çeşitli bahaneler ile bölgeye kapsamlı askeri operasyonlar düzenlemesini kolaylaştırmıştır. Tüm bu süreçte İsrail kısaca bölgeye şu operasyonları yapmıştır; İsrail askeri Gilad Şalit esir alındığı için Haziran 2006'da yapılan "Yaz Yağmuru Operasyonu", aynı aileden 18 kişinin ama toplamda 78 Filistinlinin hayatını kaybettiği Kasım 2006'da yapılan "Sonbahar Bulutları Operasyonu", Şubat 2008'de yapılan "Sıcak Kış Operasyonu", 2012'de yapılan "Geri Gelen Eko Operasyonu", "Savunma Taşı Operasyonu" ve "Bulut Operasyonu" (Anadolu Ajansı, 2014).

7. FİLİSTİNLİ GRUPLAR ARASINDA ULUSAL UZLAŞI ÇABALARI

2011 yılında taraflar arasındaki sorunları çözümlenebilmek adına, FKÖ, İslami Cihat, Halk Direnişi Komiteleri ve Hamas'ın katıldığı bir birlik antlaşması imzalanmıştır. Hatta imza törenine dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da katılmıştır (SETA, 2011). 6 Şubat 2012'de ise Katar'da, Halid Meşal ve Mahmut Abbas bir araya gelmiş ve "Doha Uzlaşma Deklarasyonu" ile Mahmut Abbas'ın başkanlığında bir geçiş hükümeti kurulması hususunda anlaşmaya varılmıştır (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2016). Geçiş hükümetinin amacı, başkanlık ve milletvekilliği seçimlerini sağlıklı bir şekilde yürütmek ve yaşanan çatışmalardan dolayı hasar alan Gazze Şeridi'nin yeniden inşa edilmesidir. Ancak bu plan hayata geçirilememiştir.

Taraflar arasında uzlaşma, Filistin iç savaşının üzerinden yedi yıl geçtikten sonra, 2 Haziran 2014'de, Rami Hamdallah'ın Başbakanlığında bir birlik hükümeti kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Gazzeli Ziyad Ebu Amr, bu yeni hükümetin siyasi işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olmuştur. İsmail Haniye, uzun uğraşlar sonucu tesis edilen bu birlik hükümeti için şu şekilde bir yorum yapmıştır (Aljazeera, 2014):

"Bundan sonra medyada ayrıntılı haberleri okumayacaksınız artık, tek halk olarak devam edeceğiz, bu an tarihi bir andır. Diyalog çabalarımız başarılı oldu. Yedi yıllık ayrışmayı bitirdik, yeni bir aşamaya geldik, ortak siyasete kapı açtık. Biz ve Ramallah'taki kardeşlerimiz haklar ve özgürlükleri esas almak noktasında uzlaştık. Geçen süre içerisinde bazı gelişmeler bizi engelledi ama halkın iradesi güçlü olduğu için zorlukları aştık. Tüm zorluklara rağmen birlikte durmayı sürdürmemiz gerekiyor. Üzerimizde büyük sorumluluk var. Tüm şehitlerimize ve esirlerimize selam yolluyorum."

2014'te kurulan bu hükümet, Gazze'de hayatın normale döndürülmesinde başarısız olmuştur. Üstelik 2014 yılında İsrail, gerilimi arttırıcı eylemlerde de bulunmuştur. Örneğin 47 yıl sonra İsrail askerleri ve polisi postallarıyla, kutsal mekan olan Mescid-i Aksa'ya girmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan burada yaşananlar üzerine hem Mahmut Abbas, hem de Halit Meşal ile görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan Mescid-i Aksa'nın sadece Filistin ya da Arapların bir meselesi olmadığına, Müslümanlar için iki kiblede birisi olması sebebiyle, dünya Müslümanlarını ilgilendiren bir mekan olduğuna dikkat çekmiştir. Yaşanılan olaylar nedeniyle intifada hareketlerinin bile yeniden başlayabileceğini belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mescid-i Aksa'nın yeniden

Müslümanlara açılması temennisinde bulunmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2014).

23 Eylül 2015'te Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya'ya yaptığı ziyarette Mahmut Abbas ile görüşmüş ve Kudüs'te Harem-i Şerif bölgesinde İsrail tarafından yapılan ihlaller ve bölgedeki gelişmeler değerlendirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2015). Hatta 2017 yılında İstanbul'da Uluslararası Kudüs Vakıfları Forumu toplantısı yapılmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan buradaki konuşmasında; "Camilerde sabah ezanlarının okunmasını yasaklamayı amaçlayan bir yasa tasarısı hâlen İsrail Parlamentosunda bekliyor. Böylesi bir konunun gündeme gelmesi dahi utanç vericidir. Bize her fırsatta din ve vicdan özgürlüğünden dem vuranların, bu konuda sessiz kalarak, adeta atılan bu adımı onaylaması ise ibretlikdir. Öz yurdundan uzaklarda yaşamaya mecbur bırakılmış 8 milyon Filistinli kardeşime selamlarımı ve dualarımı gönderiyorum." diyerek, İsrail'in Filistin halkına ilişkin uygulamalarına karşı tavrını ortaya koymuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2017a). 28 Ağustos 2017'de Mahmut Abbas, Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüştür (Akşam Gazetesi, 2017). Taraflar hem Türkiye-Filistin ilişkilerini, hem de Filistinliler arasında yaşanan uzlaşma sürecini ele almıştır (CNN Türk, 2017). Sonuçta Türkiye bu süreçte hem Hamas, hem de El-Fetih yetkilileri ile temasta bulunarak, Filistin halkına desteğini yinelemiştir.

Öte yandan Mart 2017'de Hamas, Gazze'de İdari Komite kurmuş ancak bu oluşum Filistin Ulusal Yönetimi tarafından meşru görülmemiştir. 1 Mayıs 2017'de ise Hamas, Katar-Doha'da yaptığı toplantıda yeni siyaset belgesini açıklamıştır. Bu belgede yer alan ifadeler son derece önemlidir çünkü Hamas, hem Müslüman Kardeşler Örgütü ile organik bir bağı olsa da aslen "bağımsız bir Filistin örgütü" olduklarını ifade etmiş, hem de İsrail'in varlığını toptan reddetmek anlayışından uzaklaşarak, FKÖ'nün çizgisine bir nebze de olsa yaklaşan bir anlayış benimsemiştir (Fırat, 2017). Belgede örgüt kendisini kısaca şu ifadelerle tanımlamakta ve Filistin ile ilgili olarak şu söylemleri benimsemektedir (Hamas, 2017b):

"Filistin, Filistin Arap halkının doğduğu, bağlı ve ait olduğu, irtibatlı olduğu vatanıdır. İslami Direniş Örgütü Hamas, Filistinli bir İslami kurtuluş ve direniş hareketidir. Hedefi Filistin'i özgürleştirmek ve Siyonist proje ile mücadele etmektir. Referansı, ilkeleri, amaçları ve araçlarını belirleyen İslam'dır. Filistin, bir Arap İslam vatanıdır. Kudüs, Filistin'in başkentidir. Hamas, Filistinli mültecileri, Filistin dışındaki yerlere yerleştirme ya da onlara alternatif yurt verme projeleri dahil olmak üzere, mültecilerin haklarını ortadan kaldırmaya yönelik her türlü girişimi

reddetmektedir. Şunlar hükümsüz ve geçersiz sayılmaktadır: Balfour deklarasyonu, İngiliz manda belgesi, BM Filistin'i taksim kararı ve bunlardan doğan ya da bunlara benzeyen her türlü karar ve önlemler. İsrail'in kurulması tamamen yasadışıdır ve Filistin halkının devredilemez haklarına, ümmetlerin iradesine ve aynı zamanda uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan insan haklarına aykırıdır ve hatta bunlardan önce en başta gelen kendi kaderini tayin hakkına aykırıdır. Siyonist varlığın meşruiyetini asla tanımıyoruz. Hamas, ulusal fikir birliğinin oluşması için, 4 Haziran 1967 sınırlarına uygun olarak, Kudüs'ün başkent olduğu, egemen ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulması ve mültecilerin geri dönmesi ve sürgün edildikleri evlerine yerleşmeleri gerektiğini düşünmektedir. Hamas, Oslo Antlaşmalarının ve onların eklerinin, uluslararası hukuk kurallarına uymadığını, Filistin halkının devredilemez haklarını ihlal ettiğini beyan etmektedir. Bu nedenle Hamas, bu antlaşmaları ve güvenlikle ilgili bağlantıları olan ve halkımızın çıkarlarına zarar veren yükümlülükleri olan her şeyi reddeder.”

Hamas'ın bu yeni vizyonu ile ilgili olarak El Fetih Sözcüsü ve Devrim Konseyi Üyesi Usame el-Kavasmi (Fırat, 2017); “Hamas'ı 30 yıllık tekfir ve ihanetin yanı sıra Filistin sahasında derin ayrılığa yol açması nedeniyle FKÖ'den özür dilemeye çağırıyoruz.” şeklinde bir yorum yapmıştır. Hamas ve FKÖ arasında yıllardır yaşanan gerilimin kritik nedenlerinden birisi Hamas'ın FKÖ'yü İsrail'e toprak vermekle suçlaması ve İsrail'i tanınması olduğu için, El Fetih Sözcüsü el-Kavasmi, Hamas'ın 1967 sınırlarını baz almasını bir geri adım olarak görmektedir.

17 Eylül 2017'de ise Hamas yazılı bir açıklama yaparak, İdari Komiteyi fesih ettiğini açıklamıştır. Hamas seçimlerin yapılması ve El Fetih ile uzlaşma için diyalog kapısının açılmasından yana tavır sergilemiştir. Bu olumlu hava ile birlikte, Rami Hamdallah'ın Başbakanlığında bir Filistin Ulusal Uzlaşma Hükümeti kurulmuş ve Gazze'de 2014 yılından sonra ortak bir bakanlar kurulu toplantısının yeniden yapılabildiği tarih 3 Ekim 2017 olmuştur (Euronews, 2017). Mahmut Abbas'ın Gazze'deki resmi konutunda yapılan toplantıda Rami Hamdallah (BBC, 2017); “Bölünmenin üzerine yeni bir sayfa açmak, ulusal projenin yönünü doğrultup Filistin devletini kurmak için buradayız” diyerek, birleşmeye yönelik iradelerini ortaya koymuştur. 12 Ekim 2017'de ise taraflar arasında “Uzlaşma Antlaşması” imzalanmıştır (Dünya Bülteni, 2018).

Söz konusu Uzlaşma Antlaşması uyarınca, Filistin Ulusal Yönetimi 1 Kasım 2017'den itibaren Gazze-İsrail geçişini devralmayı, 1 Aralık 2017'den itibaren de Hamas Gazze'deki yetkisini Filistin Ulusal Yönetimi'ne devretmeyi kabul

etmiştir. Böylelikle Gazze'nin açık hava hapishanesi görünümünden kurtulması, elektrik kesintileri ve su sorununun çözümlenmesi ve Gazze'ye uygulanan ambargonun son bulması planlanmıştır (Köse, 2017). Şubat 2018'e gelindiğinde İsrail hala Gazze ablukasını sonlandırmadığı için, Gazze'de Ablukayla Mücadele Halk Komitesi, uzlaşma antlaşmasının hükümlerinin uygulanması çağrısında bulunmuştur (TRT Haber, 2018). Hatta Mısır'da El Fetih ve Hamas yetkilileri bir araya gelerek, uzlaşma antlaşmasının uygulanma koşullarını konuşmaya devam etmiştir. Üzerinde en çok durulan hususlardan birisi Gazze'de devam eden elektrik kesintileri ve ortak bir emniyet teşkilatının oluşturulması hususları olmuştur (Şarku'l Avsat, 2018).

2017 yılında Filistinliler açısından yaşanan en sarsıcı gelişme, ABD Başkanı Trump'ın Kudüs'ü resmen İsrail'in başkenti olarak tanımasıdır. Bu gelişme Ortadoğu dünyasında geniş yankı bulmuştur. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun ülkesinde "yolsuzluk, rüşvet ve görevi kötüye kullanma" suçlarıyla itham edilerek, hakkında soruşturma açıldığı ve dolayısıyla siyasal krize sürüklendiği bir atmosferde Başkan Trump'ın aldığı bu karar, en çok Başbakan Netanyahu'yu rahatlatmıştır (Dilek, 2018, s. 113). ABD'nin bu hamlesine karşılık olarak, 3 Aralık 2017'de Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mahmut Abbas'ı arayarak, "Başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız ve egemen bir Filistin devleti kurulmasının gerekliliğine" vurgu yapmış ve Türkiye'nin Filistin'i desteklediğini dile getirmiştir (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2017a). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), İstanbul'da Olağanüstü Zirve toplamış ve burada söz alan Mahmut Abbas, eğer ABD bu karardan geri adım atmazsa, 1993 ve 1995 Oslo Antlaşmaları dahil, İsrail ile taraf oldukları tüm antlaşmaları iptal etme kararı aldıklarını açıklamıştır (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2017b). Aynı toplantıda İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de söz almış ve "İran olarak Müslüman ülkelerin her biriyle iş birliğine hazırız. Böylece Kudüs'ü korumaya hazırız. Bu konuda hiçbir çekincemiz ve ön koşulumuz yoktur." diyerek, Filistin halkına desteğini sunmuştur (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2017c).

Zirve sonrası ortak basın toplantısında Cumhurbaşkanı Erdoğan (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2017b); "İİT'nin varlık gayesi, "Kudüs'ün kutsiyetinin ve tarihî statüsünün muhafazasıdır. Biz teşkilat olarak 1967 sınırlarında, başkenti Kudüs olan egemen ve bağımsız Filistin Devleti talebinden asla geri adım atmayacağız. İşgal bitene kadar mücadelemizi hukuk, demokrasi ve meşruiyet çizgisinde kararlılıkla yürüteceğiz. BM başta olmak üzere tüm uluslararası platformlarda Filistin davasına ve Kudüs'e sahip çıkmaya

devam edeceğiz.” şeklinde bir açıklama yapmış ve Türkiye’nin Filistin halkına olan desteğini dile getirmiştir.

BM Genel Kurulu konu hakkında bir karar alarak, ABD’nin Kudüs kararının gayri hukuki olduğunu onaylamıştır. 172 ülkenin katıldığı karar tasarısı oylamasında 35 ülke çekimser kalmış, 9 ülke karşı oy kullanmış ama 128 ülke olumlu oy kullanmıştır. Oylama bittikten sonra Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Filistin Dışişleri Bakanı Riyad Maliki ile birlikte açıklama yaparak; “Bundan sonra 1967 sınırları içinde başkenti Doğu Kudüs olan Filistin Devleti için daha çok çalışacağız” demiştir (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2017d). Cumhurbaşkanı Erdoğan, kuruldaki oylamada verdiği destekten ötürü Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Frank Walter Steinmeier’ı telefonla arayarak teşekkür etmiş ve Mahmut Abbas’la yaptığı telefon görüşmesinde de, Filistin devletine uluslararası desteğin artırılması için birlikte çalışma kararı almıştır (Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2017e).

Filistinliler uzlaşma antlaşmasını bir türlü hayata tam anlamıyla geçiremez ve ABD İsrail’i destekleyen eylemler yaparken, İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Kobi Barak, “savaş hiç olmadığı kadar yakın” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Şarku’l Avsat, 2018). Filistinli gruplar, varlıklarını devam ettirmek ve Filistin halkı için kalıcı bir çözüm üretmek istiyorlarsa, güçlerini birleştirmek ve İsrail’e karşı güçlü bir şekilde durmak zorundadır. Ancak Filistinli karar alıcılar bu tür bir eylemden uzak durmaktadır. Mahmud Abbas’ın, 9 Aralık 2018’de Ramallah’ta yapılan bir uluslararası konferansta, 2006 yılından beri yaşanan siyasal istikrarsızlık ve kriz nedenleriyle işlemez durumda olan Filistin Meclisini feshedeceği açıklaması, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Mahmud Abbas, çoğunluğu Hamas üyeleri oluşturduğu için meşruiyet krizinde gördüğü meclisi tek taraflı ortadan kaldırmayı rasyonel bulmuş ancak bu işlem için herhangi bir tarih belirtmemiştir (Evrensel, 2018).

22 Temmuz 2019’da Mahmud Abbas, Yüksek Yargı Konseyi’ni feshettiğini ve bir yıl süreyle görev yapacak geçici yargı konseyinin oluşturulacağını açıklayarak, yeni bir siyasal krizin daha doğmasına yol açmıştır. Bu durum, “yürütme organının yargıya müdahalesi” tartışmalarının ve alınan kararın anayasaya aykırılık teşkil ettiği söylemlerinin gündeme gelmesine neden olmuştur (Dünya Bülteni, 2019). 23 Temmuz 2019’da bu defa Hamas bir açıklama yapmış ve Filistin Otoritesi Lideri Mahmud Abbas’ın yargı alanında aldığı bu kararı kınayarak, onun bu hareketini “Filistin sistemini bozmak ve ülkede ortaklık ihtimali ve demokrasiyi yok etmek” olarak gördüklerini

belirtmiştir. Hamas, Mahmud Abbas'ın seçilmiş yasama konseyini feshetme kararının kanun dışı olduğunu, onun yürütme organları üzerinde yasadışı hakimiyet kuramayacağını ifade ettikten sonra Mahmud Abbas'ı diktatör olmakla suçlamıştır. Aynı zamanda Hamas, Abbas'ın demokratik seçim yapılmasına karşı olan duruşunu da kınamıştır. Hatta Hamas, Abbas'ın Filistin halkının iradesini çiğneyen tavırlarına dikkat çekerek, ona karşı birleşik bir ulusal çaba sergilenmesi çağrısında bulunmuştur (Hamas, 2019a).

Filistin'de bu tartışmalar sürerken İsrail, Yüksek Mahkeme'nin aldığı bir kararı gerekçe göstererek, Oslo Antlaşmaları ile Filistinlilere bırakılmış olan Doğu Kudüs'te Filistinlilere ait evleri yıkmaya başlamıştır. Yaklaşık 70 Filistinlinin evi yıkılırken, Mahmud Abbas bu konu ile ilgili olarak yaptığı ilk açıklamada İsrail'in bu şekilde hareket etmesinin nedenini Yüzyılın Antlaşması'nı uygulama girişimi olarak yorumlamış, bunun kabul edilemezliğini vurgulamış ve İsrail'in hukuk dışı uygulamalarıyla mücadele edebilmenin tek yolunun "Doğu Kudüs'ün başkent olduğu bir Filistin devletinin kurulması" olduğunu ifade etmiştir (İhlas Haber Ajansı, 2019). Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, 25 Temmuz 2019'da ise Mahmud Abbas Ramallah'ta bir başka açıklama daha yaparak, İsrail'i "etnik temizlik yapıp, insanlığa karşı suç işlemekle" itham etmiştir. Abbas, İsrail ile gelinen noktada sürecin tıkandığının altını çizerek; "Yönetimimizin İsrail tarafı ile imzalanmış antlaşmaların uygulanmasını durdurma konusundaki kararını ilan ediyoruz" demiştir (BBC News, 2019).

Mahmut Abbas, 26 Eylül 2019'da BM Güvenlik Konseyi'nde Filistin'de yeni bir genel seçimlerin yapılması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının üzerine Filistin Merkezi Seçim Komisyonu'ndan bir grup delege Gazze'ye gelerek, 28 Ekim 2019'da Hamas liderliği ile görüşmüştür. FKÖ üyesi tüm kuruluşlar ve direniş hareketleri Filistin halkının geleceği için ortak bir ulusal duruş sergilemek hususunda anlaşmıştır. Söz konusu delege, Ramallah merkezli Filistin Otoritesi ile de temas halindedir. Filistin halkını birleştirmek ve bölünmeyi ortadan kaldırmak için ulusal seçimlerin yapılması zorunluluğu taraflara iletilmiştir. Tüm Filistinli fraksiyonlar, seçimlerin aynı anda yapılması, şeffaflığı ve sonucun tüm taraflarca tanınması gerektiği hususunda hemfikir olmuştur. 24 ve 27 Ekim 2019 tarihleri arasında FKÖ mensupları ve diğer Filistinli fraksiyonlar ile karşılıklı toplantılar gerçekleştirdikten sonra Hamas, seçim delegasyonu ile yaptığı görüşmede, ulusal duruş sergilenmesi hususunda mutabık olduklarını açıklamıştır. Söz konusu toplantıda Hamas amaçlarının Filistinliler arasında ulusal uzlaşa sağlamak ve birlik içinde hareket etmek olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçla seçimlerin başarıya ulaşabilmesi için Filistin

Otoritesi ve El-Fetih'in yaptığı ulusal toplantı çağrısının Filistin içi çekişmeleri sonlandırma ve bir uzlaşının sağlanması noktasında önemli bir adım olacağı düşünülmüştür (Hamis, 2019b).

8. YÜZYILIN ANTLAŞMASI'NA HAMAS VE EL FETİH'İN VERDİĞİ TEPKİ: HAMAS İLE EL-FETİH ARASINDA TARİHSEL UZLAŞI

ABD Başkanı Donald Trump göreve geldiğinden beri sansasyonlarla dolu bir yönetim dönemi geçirmektedir. Başkanlık gelenek ve teamüllerine aykırı tavırlarıyla uluslararası basın tarafından takibe alınan Donald Trump, işadamlığı geçmişini göz önüne alarak, uluslararası sistemde ülkenin iç ve dış politikasını bir şirket gibi yorumlama ve yönetme dönemini başlatmıştır. Uluslararası siyasi uyumsuzlukların ekonomik araçlarla çözümlenebileceğini savunan siyasal liberalizm ilkesinin de ötesine geçen Başkan Trump, Ortadoğu'nun en köklü sorunu olan Filistin meselesi hakkında "Yüzyılın Antlaşması" olarak nitelendirilen bir barış antlaşmasından söz ederek, Filistinlilere ekonomik kalkınma vaat etmiştir. Başkan Trump'ın açıklama yaptığı tarih de oldukça ilgi çekici olmuştur. Başkan'ın açıklamalarından kısa bir süre sonra İsrail'de parlamento seçimleri gerçekleşecektir. Barış planının detaylarının ne zaman açıklanacağı ise belirsiz bırakılmıştır. Başkan Trump, barış planından söz ettikten kısa bir süre sonra, 9 Nisan 2019'da İsrail'de seçimler yapılmış ama siyasal partilerin aldıkları oy oranlarının açıklanmasının ardından ortaya çıkan tabloda ülkede 42 günde bir koalisyon hükümeti kurulamamıştır. 29 Mayıs 2019'da seçimlerde %36 oy alan Benyamin Netanyahu'nun Likud Partisi hükümet kurmada başarısız olunca, seçimlerin 17 Eylül'de tekrarlanması kararlaştırılmıştır (Parstoday, 2019; Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu, 2019).

Başbakan Netanyahu'nun ülkesinde siyasal kriz yaşadığı ve Yahudi yerleşimciler için Filistin topraklarında daha fazla yer ilhak etmeyi vaat ederek seçim yarışını sürdürdüğü bir atmosferde Başkan Trump'ın bir anda ortaya bir barış planı atmasının çok da tesadüf olamayacağı düşünülmektedir. İsrail'de on yıldır başbakanlık koltuğunda yer alan Netanyahu'nun girdiği son seçimlerde hep Filistin sorununu tırmandırdığı ve Filistin topraklarında genişleme vaadinde bulunduğu gözlemlenmektedir (Parstoday, 2019).

Başkan Trump'a barış planı hazırlayarak sunan ise danışmanı ve aynı zamanda damadı olan ve Ortodoks Yahudi geleneklerine göre yetiştirilmiş olan Jared Kushner'dir. Jared Kushner'in babası Charles Kushner de en az oğlu kadar siyasetle iç içedir. Charles Kushner, 2007 yılında Benyamin Netanyahu'nun

seçim kampanyasının başışçı listesinde yer almaktadır. Kushner ailesinin İsrail savunma güçlerine de maddi yardımda buldukları ve Yahudi lobisi ile sıkı ilişkileri olduğu da öne sürülmektedir (Kardaş, 2018). Bu tür bir siyasal geçmişe sahip olan Jared Kushner'in hazırladığı barış planının tarafsız hazırlanması ve Filistin tarafını tatmin etmesi zaten oldukça zordur. Planın hazırlanmasında Jared Kushner'e yardımcı olan diğer isimler ise Başkan Trump'a ticari geçmişinde hukuk danışmanlığı yapan Başkan'ın Uluslararası Barış Görüşmelerinden Sorumlu Özel Temsilcisi ve bir Haredim Yahudisi olan Jason Greenblatt (Baykan, 2019) ve ABD'nin İsrail Büyükelçisi David Friedman'dır (Asseburg, 2019, s. 1).

Planın tam içeriği uzun zaman açıklanmayınca basına çeşitli bilgiler yansımaya başlamıştır. İsrail basınının önemli yayın organlarından Haaretz'de Zvi Bar'el imzasıyla Haziran 2018'de yayımlanan bir yazıya göre, FKÖ Yürütme Komitesi Genel Sekreteri ve Filistin Baş Müzakerecisi Saeb Erekat, barış planı ile ilgili olarak; "Amacı Filistin liderliğini düşürmek ve Mahmut Abbas'ı değiştirmek." şeklinde bir yorum yapmıştır. Baş müzakereci Erekat, ABD'nin BM mülteci ajansı olan UNWRA'yı devre dışı bırakarak, mültecilere ulaştırılmaya çalışılan maddi yardımların, onlar yerine, onları barındıran ülkelerin kontrolüne gitmesinden duydukları endişeyi de dile getirmektedir (Bar'el, 2018). Yine aynı haberde eski bir Filistin Otoritesi yetkilisinin konu ile ilgili olarak yaptığı bir açıklamaya yer verilmiştir. Adı belirtilmeyen bu kişiye göre Filistin Otoritesi'nin en büyük endişesi, bir işbirliği içerisinde hareket eden İsrail, ABD, Mısır ve Suudi Arabistan'ın istekleri üzerine, Gazze'nin Batı Şeria'dan kopartılması, Gazze'ye ekonomik kalkınma sözü verilerek burada Hamas'ın daha da güçlenmesi ve Filistin'in geleceği hususunda barış masasında bir müzakere yapma gereğinin kalmamasıdır. Zvi Bar'el bu endişeyi haklı bulmaktadır. Zira Mısır basınının Batılı diplomatlara dayandırdığı bir habere göre ABD'nin bu barış planında Sina'da, Gazze ile El Ariş arasında serbest ticaret bölgesi oluşturarak, beş büyük sanayi tesisi inşa etmeyi planlamaktadır. Zvi Bar'el bu tesislerin Mısır'da inşa edilmesini İsrail'in istediğini, böylelikle işçilerin Gazze'den Sina'ya geçişlerini Mısır'ın kontrol edebileceğini öne sürmektedir. Bar'el, Gazze'nin kontrolünün Hamas'ta kalacağını ama sınır geçişlerinde Hamas ile Mısır'ın birlikte hareket edeceğini belirtmektedir (Bar'el, 2018).

1990'larda dönemin İsrail Başbakanı Ehud Barak'ın yardımcısı olan Yossi Alpher ve Oslo Barış sürecinde yer almış bir politikacı olan Yossi Beilin, barış planı ile ilgili olarak Ocak 2019'da değerlendirmelerde bulunmuştur. Yossi Beilin, Netanyahu'nun süreci manipüle edeceğini çünkü onun Filistinlilerin barış

planını kabul etmeyeceklerini bildiğini söylemektedir. Beilin'e göre Netanyahu, planda İsrail tarafını rahatsız edecek noktalar olsa bile, planı kabul edeceğini ve içeriğini tartışmaya açacağını iddia etmektedir. Yossi Alpher de ona katılmakta ve plan Filistin tarafından reddedilirse, Başkan Trump'ın sorunu çözümlmek için elinden gelenin en iyisini yaptığını söyleyeceğini belirtmektedir (Cook, 2019).

Plana Filistin tarafının nasıl tepki verdiğine bakılacak olursa, antlaşmaya hem El Fetih kanadı, hem de Hamas başından beri karşı çıkmıştır. Antlaşmanın içeriğine ilişkin ipuçları belirginleştikçe de bu karşı duruşlarını tekrarlamışlardır. El Fetih Sözcüsü Usame el-Kavasmi: "Ne ABD, ne İsrail Kudüs'ün satılmasına razı olacak tek bir Arap bile bulamaz ve bulamayacaktır." şeklinde sert bir açıklama yapmış ve antlaşmayı "Utanç Antlaşması" olarak nitelendirmiştir. Kudüs'ün uluslararası hukuka göre Filistin'in başkenti olduğuna ve El Fetih'in bunun dışında bir çözüme yanaşmayacağına dikkat çekmiştir. El-Kavasmi, El Fetih'in FKÖ'nün Yüzyılın Antlaşması'na karşı olan çağrularına uymayı ve Filistinlilerin bu durumda partililik yapmaksızın ulusal çıkarlarını öne almaları ve bölünmeyi sonlandırmaları gerektiğine dikkat çekmiştir (Palestinian News and Info Agency-WAFA, 2019a). El-Kavasmi, açıklamalarında Hamas ve İslami Cihad örgütü ile yaşanan ayrışmaya bir son verilmesi gerektiğine ilişkin de yorum yapmış ve hem ABD ve İsrail ile olan duruma, hem de 2006'dan beri Filistinliler arasında devam eden ayrışmaya ilişkin şu şekilde bir çözüm bulunabileceğini belirtmiştir (Şarku'l Avsat, 2019):

"Durum son derece ciddi, parti ve tarafların yerine ülkenin çıkarlarına öncelik verilmesini gerektiriyor. Siyonist- ABD utanç anlaşması ile mücadele, İsrail ile bağlantılı tüm projelerin gerçek bir şekilde ve fiili reddi ile mümkün. Kahire'de sağlanan anlaşmanın uygulanması, parlamento seçimlerinin yapılması ve FKÖ'nün halkımızın meşru ve tek temsilcisi olarak görülmesi temelinde bölünmenin sona ermesi; Gazze'deki insani yardımlara karşılık uzun vadeli bir ateşkes uyarınca İsrail kapanının ve utanç anlaşmasının fiili olarak reddedilmesi ile mümkün. Vakit, diyalog ve müzakere değil, bölünmeyi sonlandırma vakti. Son 12 yılda Hamas ile pazarlık yapmadığımız hiçbir konu kalmadı ve uzlaşma sağladığımız hiçbir şey yok. Bunlar, Ekim 2017'de Kahire Anlaşması ile de özetlendi. Yeni müzakerelere ve diyaloglara gitmek, kendimiz ve halkımız için bir aldatmacadır."

Mahmud Abbas, gelinen noktada devlet başkanı olarak tüm FKÖ fraksiyonlarının Yüzyılın Antlaşması'nı ve İsrail ile ilişkilerin hangi boyutta yürütüleceğinin tartışılıp, bir karara bağlanması için Merkezi Komite'nin toplanması çağrısında

bulunmuştur. Her ne kadar Merkezi Komite İsrail ile daha önce yapılan antlaşmaların iptal edilmesi kararı almışsa da, bu defa tartışılmak istenen hususlar İsrail'in tanınmasından vazgeçilmesi ve işgal altında Filistin devletinin ilan edilmesi olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanı Abbas bu konularda daha ihtiyatlı olunması gerektiğini çünkü bu gibi adımlar atılması halinde İsrail'in tepkisinin ne yönde olacağını bilinemeyeceğini söylemektedir (Şarku'l Avsat, 2019).

Filistin Dışişleri Bakanı Riyad el-Maliki de söz konusu antlaşma ile ilgili yorumda bulunarak: "Antlaşma ile İsrail, tıpkı Başbakan Netanyahu'nun istediği gibi, Kudüs'ü ve Batı Şeria'da işgal ettiği geniş arazilerde bağımsızlığının tanınmasını istemektedir. Bu nedenle gelecek günler bizi üzeceğe benzemektedir." demiştir. Dışişleri Bakanı el-Maliki, Amerikan yönetiminin İsrail işgallerini meşru kılabilmek için Filistin halkı ve yönetimi nezdinde çok fazla siyasi baskı uyguladığını da sözlerine eklemiştir (Wafa, 2019b).

Başkan Trump'ın danışmanı Jared Kushner'in antlaşmada iki devletli çözüm seçeneğinin olmayacağını açıklamasının ardından Devlet Başkanı Mahmud Abbas, 4 Mayıs 2019'da bir açıklama yaparak, Filistin'in ABD'nin önerdiği Yüzyılın Antlaşması'nı reddettiğini yinelemiştir. Mahmud Abbas konuyla ilgili olarak şu şekilde bir yorum yapmıştır (Wafa, 2019c): "Amerikalıların önemli bir şey teklif etmelerini beklemiyoruz çünkü önemli olarak sundukları her şey bizim çıkarlarımıza aykırı. Biz Amerikalıların sunduklarının tamamen kabul edilemez olduğunu söylüyoruz. Kushner'in söylediği her şeyi reddediyoruz. Amerikalıların sunduğu Kudüs, mülteciler, sınırlar, yerleşimler ya da her hangi şeyi reddediyoruz."

Filistin Ulusal Haber Ajansı Wafa tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Filistin'de Arapça günlük yayın yapan üç gazete konu ile ilgili olarak şu şekilde haberler yapmıştır; Al-Hayat al-Jadida gazetesi, El Fetih'in, Yüzyılın Antlaşması ve onun 24 Haziran'da Bahreyn'de yapılması planlanan ekonomik çalıştay gibi uzantılarına karşı topluca direnme ve karşı gelme çağrısında bulunduğunu aktarmıştır. Al-Quds gazetesi ise antlaşmanın yazarlarından olan ABD temsilcisi Jason Greenblatt'ın, ABD'nin İsrail Büyükelçisi olan ve aynı zamanda İsrail'in işgal ettiği bazı toprakları ilhak edebileceğini söyleyen David Friedman tarafından desteklendiğini vurgulamaktadır. Al-Quds gazetesinin haberine göre İsrail, Bahreyn Konferansı'na resmi bir diplomatik heyetle katılmayacak, sadece işadamlarını gönderecektir. Buna karşılık al-Ayyam gazetesi ilk sayfasında İsrail'in Batı Şeria'da işgal altında tuttuğu topraklardaki yapıları yıkması, arazileri alt-üst etmesi ve ağaçları kesmesi gibi eylemlerine yer vermiştir. Gazete

aynı zamanda İsrail'in Doğu Kudüs'te insanların evlerini yıkması ve sokak isimlerini değiştirmesi gibi uygulamalarını aktarmıştır. Dolayısıyla üç gazetede antlaşmaya ve İsrail'in bölgedeki uygulamalarına karşı gelmiştir (WAFA, 2019d).

Antlaşma ile ilgili olarak Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın Sözcüsü Nabil Abu Rudeineh, 15 Haziran 2019'da resmi bir açıklama yapmış ve "Amerikan komplosu tökezledi ve süreci değiştiriyor. Bunun nedeni Filistin'in antlaşmayı reddetmesi ve Cumhurbaşkanı'nın, Filistin halkını şaşırtmak ve bocalamaya sürüklemek için yaratılan komploların dönüm noktaları olan Kudüs, mülteciler ve ulusal öncelikler hakkındaki kararlı duruşudur." demiştir. Hükümet Sözcüsü ve aynı zamanda Filistin Enformasyon Bakanı olan Rudeineh, antlaşmanın gittikçe Bahreyn-Manama'da yapılacak olan ekonomik çalışmaya dönüştürülüyor olduğunu da ifade etmiştir. Sözcü Rudeineh'e göre ekonomik çalıştayın hedefi, "uluslararası yasallık temelinde yapılacak ama muhtemelen başarısızlıkla sonuçlanacak olan siyasi görüşmeleri engellemektir." Rudeineh, Amerikan yönetimi ve uluslararası toplumun yaklaşık yetmiş yıldır denenmiş ve başarısız olmuş olan çözüm önerilerini tekrar tekrar gündeme getirmemelerini istemektedir. El Fetih kanadından antlaşmaya ilişkin bu yorumlar gelirken, Ramallah'da toplanan bir grup sivil toplum örgütü mensubu Filistinliler, hem yüzyılın antlaşmasını, hem de Manama çalıştayını protesto etmişlerdir. Bu gruplar aynı zamanda Filistin otoritesinin Amerikan planlarına karşı sergilediği güçlü tavrı da desteklediklerini açıklamıştır (WAFA, 2019e).

Nihayet ABD, 22 Haziran 2019'da "Refah İçin Barış: Ekonomik Plan-Filistin Halkı İçin Yeni Bir Vizyon" adlı belgeyi yayımlamıştır. Bu belge Yüzyılın Antlaşması'nın ekonomik ayağını oluşturmaktadır. Belgenin başlangıç kısmında amacın Filistin halkının müreffeh ve dinamik bir Filistin toplumu inşa edebilmesini sağlamak olduğu ve bunun için üç alanda çalışma yapılacağı belirtilmektedir; ekonomi, halk ve hükümet. Bu program dahilinde on yılda Filistin'e 50 milyar dolardan fazla yeni yatırımlar yapılacağı ve Batı Şeria ve Gazze'de bir dönüşüm gerçekleştirileceği ifade edilmektedir. Batı Şeria ile Gazze'yi birbirine bağlamak için ulaşım koridoru yapılması, hastaneler, okullar açılması, Filistin'de turizmin canlandırılması ve Mısır'ın da Sina bölgesinde yeni yatırımlar yapması planda yer alan diğer söylemlerdir (The White House Official Web Site, 2019).

Hamas Sözcüsü Fevzi Bahoum bu detaylar belli olduktan sonra 23 Haziran 2019'da bir basın açıklaması yapmış ve Filistin halkının bu gibi plan ve projeleri

kabul etmeyeceğini belirterek, tüm Arap devletlerine Bahreyn Konferansı'na katılmama çağrısı yapmıştır. Hamas açıkça Yüzyılın Antlaşması'nı reddetmektedir. Hamas'ın tutumu nettir; Bahreyn Konferansı'na gidilmemeli ve buna karşı birleşik bir Filistin cephesi oluşturularak desteklenmelidir. Hamas, Yüzyılın Antlaşması'nı "Kushner'in Filistin davasını ve Filistin halkının haklarını para ve ekonomik projeler karşılığında yapılan ucuz bir takas" olarak nitelendirmektedir (Hamas, 2019c). ABD öncülüğünde Bahreyn'nin başkenti Manama'da yapılması planlanan Manama Konferansı ile ilgili olarak Hamas Siyasi Bürosu ve Ulusal İlişkiler Ofisi Başkanı Hüsam Badran da aynı tarihte resmi bir açıklama yapmıştır. Hüsam Badran yüzyıldan fazla bir süredir bağımsızlık mücadelesi veren Filistinlilerin, anavatanlarına dönme hakkı gibi kritik önemdeki bir varoluşsal hakka karşılık olarak dünya servetini kabul etmeyeceklerine dikkat çekmiştir. Üstelik Badran, bazı Arap devletlerinin bu konferansa katılım hususunda olumlu açıklamalar yapmalarına karşı duydukları üzüntüyü de dile getirmiştir. Bardan, konferansı boykot edeceğini söyleyen Arap ülkelerini de selamladıklarını söylemektedir. Öte yandan Bardan, sorunun velayet yöntemi ile çözülmeye çalışılmasının da başarısızlıkla sonuçlanacağına vurgu yapmaktadır (Hamas, 2019d).

24 Haziran 2019'da Hamas resmi bir açıklama yaparak, Filistin halkının dışında kimsenin Filistinlileri temsil edemeyeceğini, Manama'da toplanacak olan siyasi oluşumların ya da devletlerin yasal açıdan Filistin halkını temsil edemeyeceğini ve bu konferansta alınacak herhangi bir hükmün de bu nedenle geçersiz olacağını beyan etmiştir. Örgüt tarafından yapılan resmi açıklamanın ilgi çekici bazı kısımları şu şekildedir (Hamas, 2019e):

"Kudüs'te yaşayan Filistin halkını, Batı Şeria'yı, işgal altındaki 48 Filistin topraklarını ve diasporayı "Yüzyılın Antlaşması'nı" ve Filistin halkının haklarına ilişkin tüm argümanları reddettikleri için selamlıyoruz. Buna ilaveten Hamas, Trump'ın anlaşmasına karşı olan tutumları ve Filistin halkına karşı kompoyu derinlemesine anlamalarından dolayı dünyadaki diğer özgür insanlarla birlikte Arap ve İslam ülkelerine şükretmektedir. Hamas, Yüzyılın Antlaşması ve Bahreyn Konferansı'nın reddini yinelemektedir. Bu kompoyu bozmak için çalışacağız. Hamas ayrıca Kudüs ve Filistin'in Arap kimliğine sahip olduklarını ve Filistinli mültecilerin 1984'te Siyonist çeteler tarafından zorla yerlerinden edildikleri memleketlerine ve köylerine dönme hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır. Filistinli fraksiyonların bu kumpasa karşı tamamen hazırlıklı olmalarını ve ortak pozisyonlar benimseyerek

mücadele etmelerini istiyoruz. Dahası Hamas Filistin halkını konferansın Bahreyn’de başladığı gün olan 25 Haziran’daki genel greve katılmaya çağırmaktadır. Vurgulamaktayız ki Hamas, Filistin’deki İsrail işgaline karşı silahlı mücadeleden önce her türlü direnme hakkına sahiptir. Hamas, özellikle ABD Büyükelçisinin İsrail işgallerine ilişkin yaptığı açıklamalardan sonra Batı Şeria’dan herhangi bir toprağın İsrail’e eklenmesine karşı uyarılarda bulunmaktadır.”

Hamas’ın dışında FKÖ de Bahreyn Konferansı’nın; “Bu çalıştay, toprak karşılığında barış ilkesini, para karşılığında barış ilkesiyle değiştirmeyi hedefliyor.” gerekçesiyle, boykot edilmesi çağrısında bulunmuştur (TRT Haber, 2019). Hatta Filistin’in Cezayir Büyükelçisi Emin Makbul, Devlet Başkanı Abbas’ın Bahreyn Konferansı’nı anlamsız kılmak için ABD-İsrail blokajına karşı diplomatik bir atağa geçerek, Rusya ve Fransa’nın yer aldığı alternatif bir konferans düzenlemeye çalıştığını ifade etmiştir (Topçu, 2019).

25-26 Haziran 2019’da “Refah İçin Barış” söylemiyle gerçekleştirilen konferans Arap dünyasını Filistin sorunu nezdinde bir kez daha bölmeyi başarmıştır. Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, Ürdün ve Katar diplomatik açıdan farklı düzeylerde de olsa konferansa katılım sağlarken, Filistin’in yanı sıra Irak ve Lübnan katı ve sert bir yaklaşımla Filistinlilerin yanında yer almış ve katılmamıştır. Öte yandan Cezayir, Yemen, Suriye, Sudan, Libya, Kuveyt ve Somali konuya sessiz kalarak kendilerini mevzunun dışında tutmayı başarmıştır. Konferansa İsrail de katılım sağlamamıştır (Okuducu & Canlı, 2019). 27 Haziran’da Lübnan gazetesi “Lübnan el Ahbar” konferans ile ilgili olarak şu başlığı kullanmıştır (Bulut, 2019): “Manama ruhuna Fatiha”.

Bahreyn’de düzenlenen bu konferansa karşı Filistinli ulusal ve İslamcı gruplar “Filistin Ulusal Konferansı” düzenlemeyi başarabilmiştir. Burada bir konuşma yapan Hamas Siyasi Büro Başkanı İsmail Haniyye, hem Bahreyn’de alınan kararlara, hem de İsrail’in topraklarını genişletme stratejisine karşı Filistinlilerin yeni bir intifada süreci başlattıklarını belirtmiştir. Burada yapılan en önemli açıklama ise İsmail Haniyye’nin Hamas’ın Devlet Başkanı Mahmut Abbas ile Gazze ya da Kahire’de yan yana gelmeye hazır olduğunu ifade etmesidir. Aynı toplantıda İslami Cihad Hareketi Genel Sekreteri Ziyad en-Nehale ise; “Silahlarımızı ve direnişimizi korumak zorundayız. Düşman direnişçi de olsak barışçıl da olsak bizi istemez. Filistin halkı komplolara karşı birlik içinde.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Fetih Hareketi Devrim Konseyi Genel Sekreter

Yardımcısı Fayiz Ebu İyta da Filistin halkının birlikteliğine dikkat çekmiştir (Yenihaber, 2019). Dolayısıyla ABD'nin Filistin için öngördüğü barış planı, tahmin edilenin aksine Filistinli fraksiyonların plana karşı aynı noktada buluşmalarını ve aralarındaki ayrılığı çözümlenmeleri gerektiği sonucuna ulaşmalarını sağlamıştır.

9. SONUÇ

Filistin halkının en önemli sorunu devleti kuracak ortak bir mekan olarak topraklarının fiziksel bütünlüğünün kalmamış olmasıdır. Üstelik bu sorun İsrail devleti işgal ettiği topraklardan geri çekilmediği için aşılammaktadır. Oysa Filistinli örgütlerin, aynı hedefe yani devleti inşa etmeye varabilmek için farklı yöntemler benimsemekten ve uzlaşmamaktan vazgeçmesi gerekmektedir. Başkenti Doğu Kudüs olan tam bağımsız bir Filistin devletini oluşturmak ve mültecilerin vatanlarına dönerek yeniden yerleşebilmelerini sağlamak yegane amaçları olduğu halde, bu amaca nasıl ulaşacakları konusunda anlayamayan Filistinli örgütler, bu tavırlarıyla Filistin mücadelesine zarar vermektedirler. Hatta onların bu parçalanmış halleri ve bu nedenle oluşan nispi güç kayıpları İsrail'in işine yaramaktadır.

FKÖ yıllarca askeri direniş göstererek sorunun liderliğini üstlenmiş, BM Örgütü nezdinde bu yönde bir pozisyon kazanmış ve yasal bir statüye ulaşabilmek için İsrail'i 1967 sınırlarında bir devlet olarak tanımak zorunda kalmıştır. FKÖ'nün bu stratejisi "toprak karşılığı barış" olarak adlandırılmıştır. Hamas ise FKÖ'nün aksine İsrail'in varlığını uzun yıllar kabullenmemiş ve tüm Filistin toprakları bağımsızlaştırılmaya kadar askeri mücadeleye devam etmeye yemin etmiştir. Ancak 2005 yılı itibarıyla Hamas da askeri direnişin masum Filistinlilere zarar vermeye başladığını çünkü İsrail'in karşı misilleme yaparken orantısız güç kullanarak, operasyonların şiddet dozajını her geçen gün arttırdığını görmüştür. Bu nedenle Hamas, silah bırakarak sivil siyasete entegre olmaya başlamıştır. Ancak bu seferde Hamas'ın siyasallaşması hem İsrail nezdinde, hem de politik pozisyonu zarar gören El-Fetih nezdinde hoş karşılanmamıştır. Günün sonunda en istenmeyen şey olmuş ve Filistinli gruplar birbirine karşı gelmiştir. Toprak bütünlüğü kalmayan Filistin bir de politik açıdan bu defa birbirlerine karşı ayrılmıştır.

ABD'de Donald Trump'ın iktidara gelmesi ve kendisine karşı ülkesinde baş gösteren karşıt kampanyaları göğüsleyebilmek için gündem değiştirerek, bir anda Kudüs'ü resmen İsrail'in başkenti olarak gördüğünü açıklaması, ayrılmış

ve siyasal iktidar kavgasına düşmüş Filistinli örgütlerin bu durumlarını geri plana atmalarına yol açmıştır. Gelinek noktada hem Hamas, hem de El Fetih Filistin hakkında bir başarı elde etmek istiyorlarsa yapmaları gereken şeyin aralarındaki ayrışmayı noktalamak olduğunu anlayabilmiştir. ABD tarafından öne sürülen ve Filistinlilerden ziyade İsrail'in çıkarlarını öne aldığı görünen Yüzyılın Antlaşması, Arap devletlerini bölerken, farklı ideolojik argümanları olan Filistinlilerin bir araya gelmelerini ve ortak bir paydada buluşabilmelerini sağlamıştır. Filistinli grupların bu andan itibaren yapmaları gereken şey şeffaf, adil ve denetlenebilir bir seçim gerçekleştirerek, Filistin halkının demokratik taleplerine saygı duymak ve asıl amaç olan elde kalan toprakların korunması ve Filistin halkının hak ettiği şekilde insan onuruna yaraşır bir hayat sürebilmelerini sağlamaktır. Yüzyılın Antlaşması her ne kadar taraflara bir barış planı gibi sunulmuşsa da, içeriği "ekonomik kalkınma karşılığı toprak" olarak formüle edildiğinden, Filistin halkı ve Filistinli örgütler, bu antlaşmaya sıcak bakan Arap devletlerinin tavırlarını da görebilmiş ve bir kez daha "Filistin halkının tek gerçek dostu ve savunucusu yine bir Filistinlidir!" sonucuna ulaşarak, aralarındaki ayrışmayı noktalamaya çalışmak için gayret sarf etmeye başlamışlardır. Üstelik bu süreç Hamas'ın tıpkı FKÖ gibi şiddetten uzaklaşarak, bundan sivil siyaset içerisinde varlık göstermesini sağlayabilecek en önemli gelişmedir. Hamas, FKÖ'nün izlediği yoldan gelecek olup, İsrail'e askeri misilleme yapmaktan vazgeçerse, İsrail'in derin insan hakları ihlalleri uluslararası sistemde daha görünür olacak ve uluslararası kamuoyu Filistin meselesine daha duyarlı hale gelecektir.

10. KAYNAKÇA

- Ahmad, N. (1975). The Palestine liberation organization, *Pakistan Horizon*, 28 (4), 81-115.
- Akşam Gazetesi. (2017). 5 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.aksam.com.tr/guncel/cumhurbaskani-erdogan-abbasi-resmi-torenle-karsiladi/haber-655516> adresinden erişildi.
- Aljazeera. (2011). 19 Mart 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistinde-tarihi-birlesme> adresinden erişildi.
- Aljazeera. (2014). 21 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistinde-birlik-hukumeti-kuruldu> adresinden erişildi.
- Aljazeera. (2015). 8 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-1915ten-gunumuze-filistin> adresinden erişildi.

- Anadolu Ajansı. (2014). 20 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-operasyon-isimlerini-tevrat-metinlerinden-seciyor/146891> adresinden erişildi.
- Asseburg, M. (2018). The Palestinian authority and the hamas government: accessories to the occupation. *Actors in the Israeli-Palestinian Conflict*, (Editör: Peter Lintl), German Institute for International and Security Affairs, 21-31.
- Asseburg, M. (2019). The “deal of the century” for Israel-Palestine, *German Institute for International and Security Affairs*, 1 Ekim 2019 tarihinde https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2019C20_ass.pdf adresinden erişildi.
- Ayhan, V. (2009). Hamas: Filistin direnişinde politik İslam. *Ortadoğu Etütleri*, 1 (1), 99-134.
- Ayın Tarihi. (2005a). Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü. 14 Mayıs 2019 tarihinde <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/m/date/2005-01-01> adresinden erişildi.
- Ayın Tarihi. (2005b). Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü. 15 Mayıs 2019 tarihinde <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/m/date/2005-01-01> adresinden erişildi.
- Bar’el, Z. (2018). Trump’s ‘Deal of the Century’ for the middle east might live or die in Cairo, *Haaretz*, 1 Ekim 2019 tarihinde <https://www.haaretz.com/middle-east-news/trump-s-deal-of-the-century-for-middle-east-peace-might-live-or-die-in-cairo-1.6199973> adresinden erişildi.
- Baykan, D. (2019). ABD’nin orta doğu özel temsilcisi istifa etti, *Anadolu Ajansı*, 1 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-orta-dogu-ozel-temsilcisi-istifa-etti/1574211> adresinden erişildi.
- BBC News. (2005a). 10 Haziran 2019 tarihinde http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051026_abbas_exhamas.shtml adresinden erişildi.
- BBC News. (2005b). 15 Haziran 2019 tarihinde http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051223_eastjerusalem.shtml adresinden erişildi.
- BBC News. (2017). 20 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41481396> adresinden erişildi.
- BBC News. (2019). 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49121431> adresinden erişildi.

- BM Enformasyon Merkezi. (2019a). 10 Haziran 2019 tarihinde <http://www.unicankara.org.tr/filistin/3.html> adresinden erişildi.
- BM Enformasyon Merkezi. (2019b). 20 Şubat 2019 tarihinde <http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html> adresinden erişildi.
- Bozçalışkan, A. (2006). Türkiye'nin Filistin açılımı ve filistin serbest sanayi bölgesinin canlandırılması projesi, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, XXI. 15 Nisan 2019 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-filistin-acilimi-ve-filistin-serbest-sanayi-bolgesinin-canlandirilmasi-projesi-.tr.mfa adresinden erişildi.
- Bulut, F. (2019). Bahreyn-İsrail hattında neler yaşandı?, *Gazete Duvar*, 14 Kasım 2019 tarihinde https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/07/05/bahreyn-israil-hattinda-neler-yasandi/_adresinden erişildi.
- CIA The World Factbook. (2019). Gaza strip. 10 Şubat 2019 tarihinde <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html> adresinden erişildi.
- CNN Türk. (2017). 5 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com/dunya/filistin-devlet-baskani-abbas-turkiyeye-geliyor> adresinden erişildi.
- Cohen, R. S., Johnson, D. E., Thaler, D. E., Allen, B., Bartels, E. M., Cahill, J. & Efron, S., (2017). *From Cast Lead to Protective Edge Lessons From Israel's Wars in Gaza*, RAND Corporation.
- Cook, J. (2019). What's in Trump's 'deal of the century'? the answers are in plain sight, *Middle East Eye*, 5 Ekim 2019 tarihinde <https://www.middleeasteye.net/news/whats-trumps-deal-century-answers-are-plain-sight> adresinden erişildi.
- Çubukçu, M. (2005). Filistin seçimleri: ortadoğu'da demokratikleşme, *Birikim Dergisi*, 190. 10 Haziran 2019 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5049/filistin-secimleri-ortadogu-da-demokratiklesme#.WoaA1K5l-M8> adresinden erişildi.
- Demir, G. N., Demir, Z. S., Torlak, F. & Ziya, S. (2012). *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*, (Editörler: Selin Bölme ve Ufuk Ulutaş). 10 Şubat 2019 tarihinde <http://file.setav.org/Files/Pdf/filistin%E2%80%99de-siyasi-aktorler-ve-partiler.pdf> adresinden erişildi.
- Deutsche Welle. (2007). 19 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.dw.com/tr/filistinde-i%C3%A7-sava%C5%9F-ya%C5%9Fan%C4%B1yor/a-2606842> adresinden erişildi.
- Dilek, M. S. (2018). Trump yönetiminin Kudüs kararına analitik bir bakış, *International Journal of Social Inquiry*, 11, (1), 97-137.

- Dünya Bülteni. (2018). 18 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.dunyabulteni.net/filistin/416197/isgal-guclerinden-filistinli-gostericilere-mudahale-42-yarali> adresinden erişildi.
- Dünya Bülteni. (2019). 7 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/filistin/filistin-de-gecici-yargi-krizi-abbas-yuksek-yargi-konseyi-ni-feshetti-h445604.html> adresinden erişildi.
- Euronews. (2017). 19 Ağustos 2019 tarihinde <http://tr.euronews.com/2017/10/03/filistin-hukumeti-gazzedeki-ilk-toplantisini-gerceklestirdi> adresinden erişildi.
- Evrensel. (2018). 15 Eylül 2019 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/368004/mahmud-abbas-filistin-meclisini-feshediyor> adresinden erişildi.
- Fırat, E. (2017). Hamas, Fetih hareketini siyasi arenada sıkıştırabilir, *Anadolu Ajansı*. 10 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamas-fetih-hareketini-siyasi-arenada-sikistirabilir/809689> adresinden erişildi.
- Hamas. (2017a). About us. 20 Nisan 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/page/2/> adresinden erişildi.
- Hamas. (2017b). A Document of general principles&policies. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://hamas.ps/ar/uploads/documents/06c77206ce934064ab5a901fa8bfef44.pdf> adresinden erişildi.
- Hamas. (2019a). Press release on PA measures against palestinian judiciary. 8 Ekim 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/post/2206/press-release-on-pa-measures-against-palestinian-judiciary> adresinden erişildi.
- Hamas. (2019b). Press release on Palestinian election commission's visit to Gaza. 10 Ekim 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/post/2393/press-release-on-palestinian-election-commission-rsquo-s-visit-to-gaza> adresinden erişildi.
- Hamas. (2019c). Press release on details of 'deal of century'. 1 Kasım 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/post/2152/press-release-on-details-of-lsquo-deal-of-century-rsquo> adresinden erişildi.
- Hamas. (2019d). Press release on Manama conference. 5 Kasım 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/post/2153/press-release-on-manama-conference> adresinden erişildi.
- Hamas. (2019e). Important Press Release on Manama Conference. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://hamas.ps/en/post/2156/important-press-release-on-manama-conference> adresinden erişildi.

- Hürriyet Gazetesi. (2003). 24 Mart 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/israil-filistin-baris-sureci-kronolojisi-151187> adresinden erişildi.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (1993). Declaration of principles-main points. 1 Mart 2019 tarihinde <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Declaration%20of%20Principles%20-%20Main%20Points.aspx> adresinden erişildi.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (1995). Israeli-Palestinian interim agreement on the West Bank and the Gaza Strip. 15 Nisan 2019 tarihinde <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/the%20israeli-palestinian%20interim%20agreement.aspx> adresinden erişildi.
- İhlas Haber Ajansı. (2019). 15 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.ihb.com.tr/haber-filistin-devlet-baskanligi-israilin-yikimlari-sozde-yuzyilin-anlasmasi-planinin-parcasi-791526/> adresinden erişildi.
- Kardaş, İ. (2018). İsrail'in yeni hamisi Kushner'lerin hikayesi, *İktibas Dergisi*, 25 Eylül 2019 tarihinde <http://iktibasdergisi.com/2018/01/08/israilin-yeni-hamisi-kushnerlerin-hikayesi/> adresinden erişildi.
- Köse, E. (2017). 6 Soruda Hamas ve El Fetih uzlaşısı. 1 Eylül 2019 tarihinde <http://haber.sol.org.tr/dunya/6-soruda-hamas-ve-el-fetih-uzlasisi-213819> adresinden erişildi.
- Okuducu, İ. ve Canlı, E. (2019). Filistinlilerin katılmadığı Manama'daki Filistin çalışmayı, *Anadolu Ajansı*, 13 Kasım 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinlilerin-katilmadigi-manamadaki-filistin-calistayi/1515541> adresinden erişildi.
- Özel, S. (2007). Filistin ulusal birlik hükümetinin hükümet programı, *Yakın Doğu Haber Ajansı*. 18 Temmuz 2019 tarihinde http://www.ydh.com.tr/HD2672_filistin-ulusal-birlik-hukümetinin-hukümet-programi.html adresinden erişildi.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: doksanlı yıllarda Filistin-İsrail sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (3), 167-195.
- ParsToday. (2019). 20 Eylül 2019 tarihinde https://parstoday.com/tr/news/middle_east-i135681-%C4%B0srail%E2%80%99de_parlamento_se%C3%A7imleri_ve_netanya_hu%E2%80%99nun_taktikleri adresinden erişildi.
- Sabah Gazetesi. (2005a). 15 Mayıs 2019 tarihinde <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/04/siy98.html> adresinden erişildi.
- Sabah Gazetesi. (2005b). 14 Haziran 2019 tarihinde <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/10/dun90.html> adresinden erişildi.

- SETA. (2011). 2 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.setav.org/hamas-ile-el-fetih-arasindaki-catisma-ve-muzakere-sureci/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2007). 17 Temmuz 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2007/03/20/1155715.html> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2016). 19 Temmuz 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201602091020740747-hamas-fetih-kadar/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2017a). 5 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712031031237093-erdogan-filistin-devlet-baskani-abbas-telefon-gorusmesi/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2017b). 28 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201712131031390360-abbas-israil-oslo-dahil-tum-anlasmalar-ret/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2017c). 28 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712131031385765-ruhani-israil-birlik-cagrisi/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2017d). 5 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201712211031502541-bm-reddetti/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2017e). 5 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712221031520222-erdogan-steinmeier-abbas-kudusu-gorustu/> adresinden erişildi.
- Sputnik Haber Ajansı ve Radyosu. (2019). 20 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/infografik/201904111038729287-israilde-parlamento-secimleri/> adresinden erişildi.
- Şarku'l Avsat. (2018). 2 Eylül 2019 tarihinde <https://turkish.aawsat.com/2018/02/article55376436/hamas-ile-fetih-arasindaki-uzlasi-cabalari-suruyor-2> adresinden erişildi.
- Şarku'l Avsat. (2018). 6 Eylül 2019 tarihinde <https://turkish.aawsat.com/2018/03/article55379154/israil-muhtemel-savasi-hesap-ederek-sinir-muhafiz-birliklerini-bati-seriaya-yerlestirdi> adresinden erişildi.
- Şarku'l Avsat. (2019). 20 Ekim 2019 tarihinde <https://aawsat.com/turkish/home/article/1691691/filistin-merkezi-komitesi-y%C3%BCzy%C4%B1%C4%B1n-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-tart%C4%B1%C5%9Facak?amp> adresinden erişildi.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2014). 5 Ağustos 2019 tarihinde <https://tccb.gov.tr/haberler/410/1482/israilin-yapmis-oldugu-bu-barbarca-hareket-affedilir-bir-girisim-degildir.html> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2015). 5 Ağustos 2019 tarihinde <https://tccb.gov.tr/haberler/410/35421/cumhurbaskani-erdogandan-rusyada-ikili-temaslar.html> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2017a). 5 Ağustos 2019 tarihinde <https://tccb.gov.tr/haberler/410/75108/kudus-semalarinda-ezanin-susturulmasına-izin-vermeyecegiz.html> adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2017b). 5 Eylül 2019 tarihinde <https://tccb.gov.tr/haberler/410/87711/kudusun-sahipsiz-olmadigini-tum-dunyaya-gosterdik.html> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2005). 12 Haziran 2019 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no__7--10-ocak-2005__filistin_de-9-ocak-2005-tarihinde-duzenlenen_filistin-ulusal-yonetimi-baskanlik-secimleri_hk_.tr.mfa adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2007). 17 Temmuz 2019 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no_47---17-mart-2007_-filistin_de-kurulan-ulusal-birlik-hukumeti-hk_-.tr.mfa adresinden erişildi.
- The Palestine Chronicle. (2008). 19 Temmuz 2019 tarihinde http://www.palestinechronicle.com/hamas-fatah-in-reconciliation-deal/#.U2Ikh_mSx8E adresinden erişildi.
- The White House Official Web Site. (2019). 30 Ekim 2019 tarihinde https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2019/06/MEP-narrative-document_FINAL.pdf adresinden erişildi.
- Topçu, G. (2019). Abbas, Bahreyn çalıştayına karşı uluslararası konferans düzenlenmesi için çalışacak, *Anadolu Ajansı*, 11 Kasım 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abbas-bahreyn-calistayina-karsi-uluslararasi-konferans-duzenlenmesi-icin-calisacak/1515742> adresinden erişildi.
- TRT Haber. (2018), 2 Eylül 2019 tarihinde <http://www.trthaber.com/haber/dunya/hamas-ve-fetih-arasindaki-uzlasi-anlasmasi-348875.html> adresinden erişildi.
- TRT Haber. (2019). 11 Kasım 2019 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/fkoden-arap-ulkelerine-bahreyn-calistayini-boykot-edin-cagrısı-419226.html> adresinden erişildi.
- Wafa. (2019a). 20 Ekim 2019 tarihinde <http://english.wafa.ps/page.aspx?id=GRqSfea110193010587aGRqSfe> adresinden erişildi.

- WAFa. (2019b). 20 Ekim 2019 tarihinde <http://english.wafa.ps/page.aspx?id=GRqSfea110097835287aGRqSfe> adresinden erişildi.
- WAFa. (2019c). 21 Ekim 2019 tarihinde <http://english.wafa.ps/page.aspx?id=GRqSfea110288185887aGRqSfe> adresinden erişildi.
- WAFa. (2019d). 23 Ekim 2019 tarihinde <http://english.wafa.ps/page.aspx?id=GRqSfea110653659039aGRqSfe> adresinden erişildi.
- WAFa. (2019e). 31 Ekim 2019 tarihinde <http://english.wafa.ps/page.aspx?id=GRqSfea110634623979aGRqSfe> adresinden erişildi.
- y.a.y., (2007). 17 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.haberler.com/filistin-de-ulusal-birlik-hukumeti-guvenoyu-aldi-haberi/> adresinden erişildi.
- y.a.y.. (2009). Israeli military operations against Gaza, 2000-2008, *Journal of Palestine Studies*, 38 (3), 122-138.
- Yeni Akit Gazetesi. (2016). 25 Nisan 2019 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/filistin-islami-direnisinin-manevi-lideri-seyh-ahmet-yasin-152053.html> adresinden erişildi.
- Yenihaber. (2019). 15 Kasım 2019 tarihinde <http://www.yenihaberden.com/gazede-bahreyn-calistayina-karsi-ulusal-konferans-1051381h.htm> adresinden erişildi.